szombat

2005. október
5766 Tisri
•
A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.
•
Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila
Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:
Csáki Márton, Peremiczky Szilvia, Várnai Pál
•
A megjelenést támogatja:
Ronald S. Lauder Alapítvány,

Nemzeti Kulturális Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány
•
A héber és jiddis szavak átírása a szerzők felfogását tükrözi.
•
Terjeszti a LAPKER Rt.
•
A kéziratok szerkesztése lezárult: 2005. szeptember 15-én.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.com
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az OTP 11709002-20066703 „Szombat" számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Máthé Sándor
Internet:
www.szikralapnyomda.hu
E-mail: info@szikralapnyomda.hu

8. oldal

11. oldal

15. oldal

22. oldal

GÁZAI KIVONULÁS

4 Shiri Zsuzsa
Utolsó napok Gázában

6 **Földért semmit**
(Gadó János)

8 **A tiltakozások és ami mögöttük van**

9 **Olaj a valóság kerekén**
Interjú A. B. Jehosua izraeli íróval új könyvéről és a gázai kivonulásról
(Eperjesi Ildikó)

VILÁG

11 Vári György
Ábrahám Rigában

14 **Vihar a zágrábi zsidó közösségben**

HAZAI DOLGAINK

15 **„Ma nincs fasiszta párt a parlamentben"**
Bence Györggyel beszélget Novák Attila

20 **Spielberg-film, mindenáron**

22 **„Mi csak a tudásunkat, segítségünket, kedvességünket tudjuk felajánlani..."**
Interjú Fritz Zsuzsával, a Bálint ház új igazgatójával

23 **Találkozás a pápával**
Interjú dr. Bán Györggyel, az amerikai Ronald S. Lauder Alapítvány ügyvezető elnökhelyettesével

24 **A Mazsihiszé a Rumbach**

MÉDIAKRITIKA

25 **antiszemitizmus.hu**

HAGYOMÁNY

26 **Félelmetes napok**

SZELLEM

28 Agata Bielik-Robson
Két odüsszeia, avagy meditáció a remény hiányáról

KULTÚRA

32 **Egy jazzlegenda életre kel**

33 **Gyereksarok**

Utolsó napok Gázában

Azárt katonai övezet, Gáza felé tartok. Előttem egy autó halad, rajta felirat, „zsidó nem deportál zsidót". Miért, arab talán deportálhat zsidót? Vagy zsidó deportálhat arabot? Nem értem... Moszkvából érkezett barátnőm azt nem érti, hogy mi olyan nagy tragédia a kitelepítettek sorsában, a kényszerű újrakezdésben. Ő rögtön kikapcsolja a tévét, ha a telepeseket látja panaszkodni, szerinte ezeknek semmi sem elég. Hiszen ő maga tizennégy éve nyelvtudás nélkül, összehasonlíthatatlanul kevesebb állami segítséggel, néhány bőrönddel érkezett Izraelbe, nem volt itt sem családja, sem kapcsolatai, sem teljes lakásfelszerelése, mégis boldogult. Bár máig sem sikerült saját lakást venniük, s ezért bérleményben laknak, de elvégzett két egyetemet, és tisztességesen, szolid jólétben neveli két gyermekét.

Izrael népe igencsak megosztott a kivonulás kapcsán, s ez egyformán megjelenik a közvélemény-kutatásokban és a mindennapokban. Narancssárga vagy kék szalagok lobognak az autókon. A tengelyek leginkább az ideológia, a neveltetés mentén húzódnak. A vallásosok mintegy 80 százaléka ellenzi, míg a szekulárisok hasonló arányban támogatják Gáza feladását. De országosan általában 15–20 százalékkal többen vannak a Saron-féle döntés hívei.

„Zsidó nem deportál zsidót" – ezzel a jelszóval van tele az ország, kicsiben és nagyban, autókon és házak falán. Héberül a deportál, ki és előz ige (megares, îâøù) ugyancsak pejoratív, a hivatalos sajtóban mindig a semleges evakuál (mefane, îõðä) szerepel. Második vagy harmadik generációs túlélőként sérti a fülemet a holokauszt-szakirodalomból ismert deportál szó, és nem vagyok egyedül: a túlélők többször is (eredménytelenül) tiltakoztak a Soá jelképeinek használata ellen, de a harcban a telepesek egy része mégis narancssárga mógendóvidot viselt „jude" felirattal, és gyakran hivatkoztak a történelmi párhuzamra. Éppen úgy viselkedik Izrael miniszterelnöke, mint ahogy annak idején a nácik? Ugyanúgy kell elhagyni otthonukat a kitelepítetteknek, mint ahogy az európai zsidóságot űzték ki otthonaiból? Lehet-e egyenlőségjelet tenni az SS és az izraeli rendőrök közé?!

A telepesek maguk sem egységesek a kérdésben. Neve Dkalimban, a 83 éves Grósz Mirjám (Manci) néni megjárta Auschwitzot, majd Soltvadkertről egy Beer Sheva-i kitérővel 18 évvel ezelőtt a Gázai övezetbe került. Sokadszorra kényszerül újrateremteni otthonát, de ő nem tűzte ki a csillagot. „Én jártam ott, és tudom, mit jelent. Én nem tettem föl, mert azt nem lehet elmondani, hogy ott mit szenvedtünk." Szerinte aki valóban járt ott, az nem tesz ilyet, de a harc hevében mindig csendesebbek a józan hangok... Ganei Tálban egy gazda azt magyarázta nekem kitelepítésének napján, hogy ez éppen olyan kiűzés, mint a spanyol volt, de nem egészen olyan, mint a holokauszt. A narancssárgák egy új Yad Vashem intézet alapítását tervezik Gus Katif, a gázai zsidó falvak emlékezetére. A terv viharokat kavar Izraelben, a Yad Vashem és a túlélők egyaránt felháborodva tiltakoznak. A szervezők pedig kiállítanák a költöztető kiskatonák és rendőrök fényképeit az egykori települések dokumentumai mellé.

A tiltakozásokon a Nagy Izrael mennyországát fel nem adó, narancssárgába öltözött izraeli jobboldal hihetetlenül egységes és jól szervezett volt. Másfél évig következetesen tüntettek és harcoltak, majd a kivonulásnál sem adták olcsón otthonaikat. Tiltakozásuk módja azonban sokakban visszatetszést keltett. Gyakran megpróbálták porig alázni a házaikhoz érkező egyenruhásokat, akik jelentős része tartalékos vagy sorkatona volt. Vagyis bárki férje, fia, lánya, testvére, rokona és ismerőse. Ahogy Gázában is bárki fia, lánya, testvére, rokona és ismerőse élt. De ez a sorsközösség főleg a kitelepítők türelmében jelent meg, ahogy némán nyelték a szidalmakat és megaláztatásokat. Ariel Saron az akció második napján arra kérte a telepeseket, hogy őt gyalázzák, ne a katonákat, ő tehet mindenről.

S hogy miért történt ez az egész? Akiket megkérdeztem Gázában, egytől egyik úgy vélekedtek, hogy a korrupt miniszterelnök el akarja terelni a figyelmet bűnügyeiről, s ezért kell elhagyniuk otthonaikat. Micha Vaknik, tartalékos katonatiszt barátom a kiürítők közt volt, többéves szünet után hívták be újra. Hagyománytisztelő, vallásos családból származik, érzelmek nélkül, inkább praktikusan szemléli a helyzetet. „Amikor 1967-ben elfoglaltuk Gázát, 300 ezer palesztin élt ott. Ma majdnem másfél millióan vannak, már a telepesekkel azonos számú katona őrizte őket. De tíz-húsz év múlva már legalább kétszer annyi katona kellene, mert a palesztinok sokkal többen lesznek. Muszáj volt lépnünk." A hadsereg illetékesei szerint

2000 szeptembere óta 97 katona és 52 civil izraeli áldozata volt az intifádának csak Gázában, de az onnan kilőtt palesztin rakéták „Kis-Izraelben" is gyilkoltak. Ezen a piciny területen, 360 km2-en kb. 1 millió 300 ezer palesztin és kb. 8000 izraeli élt, az izraeliek a föld egyharmadán. 1967 óta 230 izraeli és mintegy 2600 palesztin vesztette életét erőszakosan a tengerpart kicsiny, idillikusnak tűnő sávjáért. A palesztinok 2000 szeptembere, az Al Aksza intifáda óta több mint 500 rakétát és kb. 6000 aknát lőttek ki Gázából. A kormány reméli, hogy az egyoldalú kivonulás után javulni fog a helyzet, de semmire sincs garancia.

Katonák Gázában

A kivonulás napjaiban kevesen képesek az objektivitásra, gyakran a katonák szeme sem maradt szárazon. Megkérdeztem néhányukat, és egyöntetűen azt mesélték, hogy nehezebb volt keménynek maradniuk a néma szenvedés láttán, amikor egy-egy család szó nélkül, néma gyásszal hagyta el otthonát, mint amikor nemritkán rájuk támadtak és dühödten szidalmazták, lenácizták őket. Nem hiányoznak a kegyetlen helyzetek sem: a Necarimot kiürítő egyik tiszt nővére lakásához érkezett, és volt olyan ház, ahol az apa költöztette ki otthonából a fiát. Nagy összeborulások is voltak, amikor rokonok tették fel egymást az autóbuszokra, vagy amikor a tizenéves radikálisok egy ismeretlen katona vállán sírták ki bánatukat, csalódottságukat, fájdalmukat.

A racionalitás hiánya jellemezte az előkészületeket a telepesek részéről, akik az utolsó percig megszállottan hajtogatták, hogy nem lesz kitelepítés, várták a csodát. A másik oldalon viszont izraeli mércével szokatlanul jól szervezetten és pontosan zajlottak az események, példás volt az együttműködés a rendőrség és a katonák közt, mindenki tudta a dolgát. (Ebbe a mércébe persze belefér, hogy például egyik este félbusznyi újságírót – köztük e sorok íróját – Ganei Tálban felejtett a hadsereg…) Amikor az egyik utolsó napon azt kérdeztem egy gázaitól, hogy miért nem csomagoltak, miért utasították el a kapcsolatot a hatóságokkal, vajon nem volte felelőtlenség saját gyermekeikkel szemben, hogy még nem tudják, hol lesz az éjszakai szállásuk, és hogy mihez kezdenek a továbbiakban, és hová járnak majd iskolába a gyerekek, akkor azt válaszolta, hogy az ember nem veszi meg a saját sírját halála előtt. Hitetlenül fogadta állításomat, hogy Pesten a Kozma utcában bizony jó néhányan még erről is előre gondoskodnak…

A telepesek egy része a helyi médiában azt meséli, hogy az utcára tették őket, a kitelepítési hatóság nem gondoskodott jövőjükről, s a kártérítések összege nem fedezi veszteségeiket. A panaszok kivizsgálására kormánybizottság alakult, az illetékesek vizsgálatba kezdtek, és a legfelsőbb bíróság úgy határozott, hogy a telepesek pereket indíthatnak az állam ellen ügyükben. A hivatal azzal védekezik, hogy a telepesek jelentős részben nem voltak hajlandók az együttműködésre, ezért kerültek sokan lehetetlen helyzetbe. A gázai jelenlét sem volt olcsó, a rádió szerint évente egymilliárd sékelbe (222 millió dollárba) került a helyzet fenntartása, a kivonulás pedig az eredetileg a költségvetésbe vett 2,5 milliárd helyett várhatóan mintegy 10 milliárd sékelbe kerül (2,2 milliárd dollár). A kárpótlás összege átlagban családonként a Kneszet által elfogadott törvény szerint eredetileg kb. 300 ezer dollár lett volna, de ez az összeg végül mintegy 450 000 ezer dollár lesz a közösségi lakóhelyek megteremtése, pl. a nicani ideiglenes, 60–80 nm2-es lakókocsik felhúzása miatt. A közgazdászok szerint mindez megéri, hosszú távon több lesz a nyereség, mint az akció költsége.

A történet igazi áldozatai a gyermekek. Akik nyolc-tíz évesen Kfar Darom vagy Szanur háztetőin festéket és vegyszereket locsolva néztek szembe a rohamrendőrökkel, akiket szüleik kiabálva az egyenruhások felé lóbáltak, míg sírni nem kezdtek, akiknek szüleik parancsára a kamerák előtt fennhangon gyalázni kellett az addig életükre vigyázó, szeretve tisztelt katonákat, és akiknél nem gondoskodtak a tanévkezdésről. Bármennyire gyorsan és fizikai sérülések nélkül ért véget a kiköltöztetés, számukra bizonyosan traumatikus élmények, lelki hegek maradnak e pár nap nyomán.

Szanurban a buszokra rakott főleg tizenéves tiltakozók azt kiabálták a katonák és az újságírók felé, hogy „Nem felejtjük el és nem bocsátjuk meg!". Márpedig a közös jövőhöz szükség lenne legalábbis a megértésre, a racionális dialógusra a narancssárga és a kék Izrael között.

Shiri Zsuzsa

Földért semmit

Zsinagóga-rombolás

Kivonulás: győzelem vagy vereség?

Az utolsó izraeli katona távoztával boldogságban úszó palesztinok ezrei vették birtokba azokat a gázai területeket, ahol néhány napja még a zsidó lakosok házai álltak. A BBC szeptember 12-én este sugárzott adásában a tudósító maga is lelkesen rohangált föl s alá a tengerparton, csillogó szemű kamaszok örvendező szavait hallgatva. „Ez a szabadság napja a palesztinok számára" – összegezte mondandóját, s katarzisként „a számukra eddig elzárt tengerparton" önfeledten fürdőző fiatalok képeit láthattuk. (Vö. „proletárgyerekek fürdenek a Balatonban" – a Tanácsköztársaság vizuális jelképe a Kádár-korban.) A beszámoló a korrektség kedvéért említést tett a fosztogatásról (amit a palesztinok szegénysége érthetővé tesz) és a hátrahagyott zsinagógák lerombolásáról (amit „az izraeliek nem voltak hajlandók lebontani").

„A rablás és gyújtogatás orgiája" – ekképp összegezte a Jerusalem Post egyik alcíme a zsidó telepek palesztin birtokbavételét (internetes kiadás, szept. 13.). A tudósításból a településekre csuklyában és gépfegyvereket lengetve beautózó hamaszosok, a fosztogatók által felgyújtott és lerombolt zsinagógák képe bontakozott ki.

A politikai korrektség zászlóshajójaként számon tartott BBC, valamint az izraeli mérce szerint jobboldali Jerusalem Post nem egyszerűen másként látja a dolgokat. Ami a Közel-Keletet illeti, különböző világokban élnek, melyek között nemigen van átjárás.

Az izraeli–palesztin konfliktus értelmezéseiben három fő vonulatot lehet megkülönböztetni. Az első az arab-iszlám világban domináns interpretáció, amely szerint itt az iszlám apokaliptikus méretű küzdelme zajlik a romlott, bűnös Nyugat előretolt bástyájával, a „cionista entitással". Javított kiadása ez „a germánság és zsidóság történelmi küzdelme" rémképének a XX. század első évtizedeiből. Ebben a képben Izrael és a zsidók teljesen egylényegű, emberi mivolttal nemigen rendelkező rémalakok. Az arab média témába vágó karikatúrái nem sokban különböznek a Der Stürmer egykori antiszemita rajzaitól. (Ebből válogatás megtekinthető a http://www.pmw.org.il/ honlapon.) A modernizációs versenyfutásban lemaradt, önértékelési válságba került, frusztrált arab/iszlám világ reakciója ez, amely az európai totalitarizmusok után fél évszázaddal termelte ki a maga javított totalitárius verzióját, az iszlám fundamentalizmust.

A nyugati világ interpretációja a konfliktusról a „két nép küzdelme egy földdarabért" szlogenben foglalható össze. A holokausztért viselt felelősséggel birkózó nyugati világ (elsősorban Európa) a zsidókkal kapcsolatos előítélet lehetőségét kizárja a konfliktusból, amely így – forma szerint – semmiben nem különbözik a tamil–szingaléz vagy a ciprusi görög–török szembenállástól, hiszen ezeket is tárgyalások útján, békésen kell rendezni. A konfliktus racionális interpretációja ez, amely nem tud társadalmi szinten megnyilvánuló elfojtásról, bűnbakképzésről, irracionális lelki folyamatokról.

A konfliktus harmadik értelmezése, amely az izraeli mérsékelt jobboldal és zsidó diaszpóra köreiben túlsúlyos, beépíti szemléletébe az előző két felfogás irracionális dimenzióit, és ebből arra következtet, hogy itt nem egyszerű etnikai konfliktusról van szó, hanem arról, hogy a mai világban Izrael vette át a zsidók bűnbakszerepét. A holokauszt pusztítását elszenvedett zsidóság és a zsidó állam különválasztásával nyílik meg a lehetőség a nyugati világ előtt, hogy az előbbivel szemben érzett bűntudatát az utóbbin torolja meg.

E három felfogás, eltérő világlátása nyomán, a közel-keleti konfliktusra eltérő terminológiát fejlesztett ki. Amit például Nyugaton kincstári op-

timista nyelven „békefolyamatnak" hívnak, az Hamasz-nyelven „Palesztina felszabadítása", zsidó körökben pedig így hangzik: „Nincs remény a békére."

Természetesen a gázai kivonulást is teljesen eltérően értelmezi a három szemlélet. Az iszlám fundamentalisták számára győztes csata egy hosszú háborúban, amelyet újabb és újabb győzelmek fognak követni. Világosan példázzák ezt a gyönyörteljes dühvel felgyújtott és porig rombolt zsinagógák, a Hamasz győzelemittas parádéi.

A politikailag korrekt nyugati vélekedés hivatalból „a béke felé vezető út" állomását látja a kivonulásban, „melyeket további lépéseknek kell követni". E felfogásba még az is belefért, hogy a Gázából távozó, síró, megrendült zsidó lakosokat emberi mivoltukban ábrázolja a média, holott őket mindeddig kizárólag a „telepes" jelzővel illették, amely a cseppnyi részvétet sem érdemlő megszálló, gyarmatosító szinonimája. Ez a szemlélet dominált a nyugati (így a magyar) televíziós tudósításokban, beszámolókban is, melyek egy héten keresztül a híradók vezető anyagai voltak.

A jobbközép jelzővel leírható izraeli és zsidó körökben megegyeznek abban, hogy a kivonulás nem hozza elérhető közelségbe a békét, miután palesztin oldalon nincs ehhez partner. A Mahmud Abbasztól hivatalból elvárt lépések „a terror infrastruktúrájának felszámolására" illuzórikusak: Gázában a Hamasz az úr, és sokkal inkább a Palesztin Hatóság infrastruktúrájának felszámolása van napirenden. Ilyen körülmények között arról folyik a vita, hogy a várhatóan hosszú konfliktusban erősíti vagy gyengíti Izrael pozícióit a kivonulás. A Gáza feladását pártolók úgy érvelnek, hogy a helyzet tarthatatlan volt: nyolcezer izraeli élt a terület húsz százalékán, több mint egymillió arabbal nézve farkasszemet, s védelmük aránytalanul nagy terheket jelentett az országnak emberéletben, erkölcsi veszteségben és pénzben egyaránt. A kivonulás eszerint tiszta helyzetet teremt, lehetőséget ad az agresszív palesztinoktól való különválásra. Izrael zsidó államként csak így maradhat fenn.

A kivonulást ellenzők a gázai helyzet súlyosságát nem vonták kétségbe, de úgy érveltek, hogy mindez a szüntelen palesztin terror következménye, s a gondok a kivonulás után sem fognak enyhülni. A feszültség gerjesztésére mindig lesz ürügy, amint az már most is látható: Izrael még hat hónapig nem akarja átengedni az egyiptomi határ, a kikötő és a repülőtér ellenőrzését, tartva attól, hogy nagy mennyiségű fegyver zúdulna az övezetbe, mellyel a Gázához közeli településeket lőnék. „Gáza egy nagy koncentrációs tábor lesz így" – reagált erre Mohamed Dahlan, az egyik nagyhatalmú palesztin biztonsági szervezet vezetője, újrafogalmazva a helyzet tarthatatlanságáról szóló és újabb követeléseknek alapot adó palesztin álláspontot. A kivonulás ellen tiltakozó, s a kormányból emiatt kilépő Benjamin Netanjahu szerint a palesztin önkép szerves része Izrael felszámolása. E céljukat a szünet nélküli, felőrlő küzdelem alkalmazásával akarják elérni, s a gázai kivonulás, melyre senki nem kényszerítette Izraelt, e taktika győzelmét jelenti. A Hamasz-vezérek nyilatkozata – „folytatjuk a harcot Palesztina teljes felszabadításáig" – e felfogás hívei szerint világos bizonyíték.

Fontos kérdés, hogy a „telepesek atyjaként" emlegetett Ariel Saront mi késztette e száznyolcvan fokos fordulatra. Saron ez ügyben sosem fejtette ki álláspontját. Tanácsadója, Eival Giladi szerint a döntésben az egyik kulcsfontosságú tényező az Amerikával és Európával fenntartandó jó viszony volt. És valóban: amíg miniszterként Saron csak az izraeli-palesztin konfliktusban gondolkodott, s így elég erősnek vélhette Izraelt a terjeszkedésre, miniszterelnökként kénytelen volt belátni, hogy Amerikát (és Európát) nem lehet megkerülni. Ha már vissza kell vonulni és nincs kivel tárgyalni – véli Giladi –, Saron az egyoldalú lépéssel maga akarja meghatározni, hol húzódjanak azok az ideiglenes határok, melyeket egy majdani béketárgyalás során nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A kulcskérdés az tehát, hogy sikerül-e Izraelnek ezen új frontvonalak mögé beásnia magát, avagy tovább kell hátrálnia a palesztin felőrlő stratégia következtében. Ez utóbbinak ugyanis csak egyik része a terror, fontosabb ennél Izrael minden lépésének delegitimálása a nemzetközi színtéren, az arab-iszlám világ zajos és Európa csöndes támogatásával. A „tarthatatlan helyzet" újrateremtésére (lásd: „Gáza egyetlen koncentrációs tábor") mindig lesz ürügy és támogatás.

Gadó János

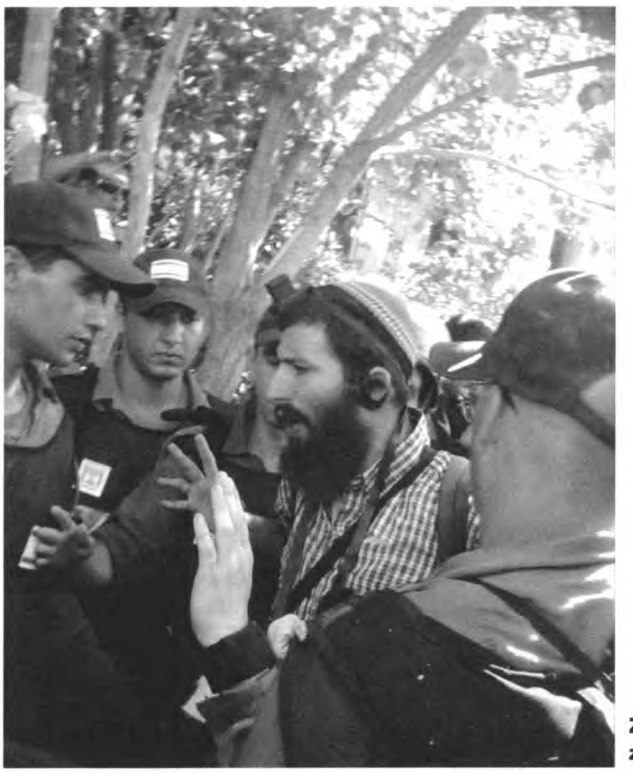

Palesztinok egy zsidó telep romjai között

A tiltakozások és ami mögöttük van

Egyesek egy ideje már élnek a gyanúperrel, hogy a telepeseknek az egyoldalú kivonulás elleni élénk tiltakozása mögött valójában sokkal több rejlik, mint a hatnapos háborúban megszerzett területekről való lemondás egyszerű visszautasítása. Ennek bizonyítéka nemcsak az az elképesztő energia, amivel a júdeai, szamáriai és gázai telepek Jesa Tanácsa belevetette magát az egyoldalú kivonulás elleni küzdelembe és a tömegek mozgósításába, hanem (és főként) az a tény, hogy a kampányhoz jól ismert rabbik is csatlakoztak. Otthagyták a bét midrást, ahol egész nap a Talmudot tanulmányozták, csak azért, hogy részt vegyenek egy politikai hadjáratban. A küzdelem minden frontján halachikus támogatást biztosítanak a tiltakozóknak, azt állítva, hogy a kormány és a Knesszet döntései nem „Tóra-konformak". Ilyen módon elkerülhetetlenül konfrontációba sodorják a tiltakozókat az ország törvényeivel és biztonsági erőivel szemben. Ráadásul arra buzdítják a hadseregnél és a rendőrségnél szolgáló jesiva-hallgatókat, hogy ne engedelmeskedjenek a kiadott parancsoknak.

Zsidó nem űz ki zsidót?

Az ország nem vallásos többsége – gyengeségből – évtizedek óta tűri, hogy a vallásos közösség egyszerűen „világinak" titulálja őket, mintha az izraeliek többségének semmi sem lenne szent. A vallásos cionizmus és a nem vallásos többség között kialakulni látszott egy *modus vivendi,* érzékeny egyensúly a modern demokratikus állam szükségletei és a Tóra-követő zsidók vallásos igényei között. Időről időre persze voltak viták, de ezek többségét konszenzus útján sikerült megoldani, kisebbik, megoldhatatlan részük esetében pedig az egyik oldal toleráns módon elfogadta a másik oldal véleményét, és az élet ment tovább.

De a vallásos cionizmus soha nem mondott le a Nagy Álomról: arról, hogy Izrael Állam egy halachikus állammá váljon, és így a hívő ne kerüljön olyan helyzetbe, mint ma, amikor látnia kell, amint a Tóra elvei és parancsolatai nap mint nap összeütközésbe kerülnek a világi valósággal, és az összeütközésből többnyire vesztesen kerülnek ki. A vallásos cionisták úgy vélik, hogy a cionizmus az a platform, amelyen idővel létrejöhet a halachikus állam, még a világi 1948-as Izrael Állam alapjain is – szöges ellentétben a haredikkel (a nem cionista ultra-ortodoxokkal), akik szerint a halachikus állam csakis a Messiás eljövetelével valósulhat meg.

A vallásos cionisták a hatnapos háborúban lehetőséget látták arra, hogy a Nagy Álom megvalósulását fel lehessen gyorsítani, és a Területek betelepítése megteremtette azt a hídfőállást és emberi-ideológiai alapot, amelyre egy napon az új, a hiten alapuló Izrael Állam követelését megcélzó kampányt fel lehet majd építeni.

Ez egy olyan történelmi küldetés, amelyhez rengeteg idő és türelem kell, de az egyoldalú kivonulás keresztülhúzta a vallásos cionisták számításait. A Tóra Államának víziója, amely már olyan közelinek látszott, hirtelen szertefoszlott: a gázai hídfőállást felszámolják, ami már maga is katasztrófa. De ami a legrosszabb, az egyoldalú kivonulás éppen csak elkezdődött; ha ez így megy tovább, akkor a nagy júdeai és szamáriai hídfőállások is veszélybe kerülhetnek. Nem elég, hogy a Nagy

Izrael elnevezésű álomból nem lesz semmi, de az 1948-as Izrael alapjain felépítendő halachikus állam is a jövő ködébe vész.

Ez az első alkalom, hogy a telepesmozgalom valódi célja napvilágra kerül: nem a mozgalom fizikai megjelenése (föld, telepek, telepesek) a lényeg, hanem a mögötte húzódó ideológia, azaz a Tóra tanításain alapuló új zsidó állam létrehozásának gondolata, persze ide értve a Tórának azt a parancsolatát is, amely szerint az egész föld benépesítendő – természetesen zsidókkal. Amikor a nagy terv hirtelen veszélybe került, nem volt más kiút, fel kellett lebbenteni a fátylat a titokról: Kfar Maimonban Jehosua Sapira, Smuel Elijahu és más rabbik, akár közvetve, akár közvetlenül, de végre kimondták a lényeget. Az egyik rabbi a következőket mondta: „Ezt a csatát lehet, hogy elveszítjük. De az egész küzdelmet biztosan megnyerjük." És a küzdelem az egész ország feletti hegemóniáról szól, arról a követelésről, hogy a világi cionista vezetést vallásos cionista vezetés váltsa fel.

Ha a telepek teljes kiürítése kerülne sorra, a vallásos cionizmus vezetői, például Jakov Meidan rabbi, készek „a demokratikus megelőzés" módszerét is alkalmazni. Más szavakkal: „Rákényszeríteni a Kneszetet és a kormányt arra, hogy még egyszer átgondolják a kérdést." Hogyan? Telepesek és jesiva-hallgatók ezrei vonulnának a helyszínekre és az utcákra, megakadályozva a kiürítést, és arra kényszerítve a Kneszetet és a kormányt, hogy visszavonják döntéseiket.

És mi lesz a demokráciával és az állam törvényeivel? Meidan rabbi szerint ezek másodlagos kérdések: ő ugyanis soha nem ismerte el az állami törvények elsődleges voltát.

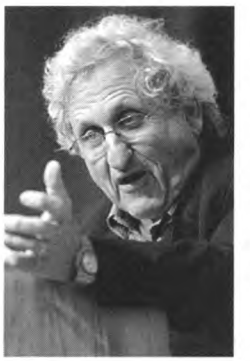
Ma a demokratikus és zsidó Izrael kettős fenyegetettségben él: a demokratikus Izraelt a Tóra államának pártolói fenyegetik, a zsidó Izraelt pedig azok, akik a demokrácia nevében „Izrael valamennyi állampolgárának államát" követelik. Nehéz eldönteni, melyik fenyegetés jelenti a nagyobb veszélyt.

A Ha'arec cikke nyomán (Avraham Tal)

Rajki András

Olaj a valóság kerekén

Interjú A. B. Jehosua izraeli íróval új könyvéről és a gázai kivonulásról

A. B. Jehosua a Nyári Zsidó Fesztivál idején érkezett Budapestre, a Múlt és Jövő könyvkiadó által megjelentetett, *A személyzetis küldetése* című regénye bemutatójára. Ebből az alkalomból készített vele interjút a Magyar ATV Televízió. Az alábbiakban az interjú bővített változatát közöljük.

– Az ön írói pályája ékesen bizonyítja, hogy Izraelben az irodalom, a művek megjelenése társadalmi esemény. Kelet-Európában mi megszoktuk a diktatúra idején, hogy az íróktól egyfajta útmutatást vártak, ezért az irodalom több volt mint művészet. Miért alakult ez így Izraelben, ahol jól működik a demokrácia?

– Ez a jelenség nem Izraellel kezdődött, hanem a cionista mozgalommal, amelyet írók hoztak létre a diaszpórában. Herzl Tivadar, aki itt született Budapesten, író, drámaíró volt. A cionizmus alapító atyái között rengeteg író volt. Ez nem véletlen, mivel az írók tisztábban látták abban az időben, mi vár a zsidókra Európában, mint a rabbik és a közösség más vezetői. Megvoltak a gyakorlati és morális okai is annak, hogy arra ösztönözték a zsidó népet, saját hazájában alakítson ki normális életet. A normális viszonyok kialakítása Izraelben egyben azt is jelentette, hogy visszatértünk ősi nyelvünkhöz, a héberhez. Nemcsak önmeghatározásról volt szó, hanem e megdermedt, haldokló nyelv reneszánszáról is. A héber ismét egy nép élő nyelve lett. Az íróknak természetesen bensőségesebb kapcsolatuk van a nyelvvel. Máig él az írók vezető szerepének hagyománya, hiszen még ma is küzdünk az identitás meghatározásával, és még ma is problémát okoz a háború.

– Miben változott a helyzet a korai idők óta?

– Az írók a mai Izraelben is hallatják hangjukat, az emberek kíváncsiak rájuk. Természetesen nem engedelmeskednek nekik mindenben, de tiszteletben tartják az írók véleményét. Volt időszak például, amikor a közvélemény mindössze öt százaléka állt mellettünk, írók mellett, amikor kiálltunk a palesztin államalapítás, a tárgyalások folytatása mellett, de akkor is azt tapasztaltuk, hogy tiszteletben tartják a véleményünket, nyitva álltak a csatornák, meghallgattak bennünket. Tudták, hogy nem az érdekek vezetnek minket, nem politikai, hanem erkölcsi megfontolásból szólunk, a valóság talaján állva. Időről időre megkaptuk, hogy naivak vagyunk és nem értjük a helyzetet, de a tiszteletet mindig megkaptuk, és szerintem ez az egyfajta szekuláris prófétának kijáró tisztelet volt.

– Mivel tudták megnyerni az em-

bereket, hogyan lett az önöké többségi vélemény?

– Az embereket nem közvetlenül befolyásoltuk, hanem a médiát. Eleinte az újságírókra, televíziósokra gyakoroltunk nagy hatást, a médiát nyertük meg. Ők kezdtek el először figyelni arra, amit mondunk. Természetesen hiba lenne, ha úgy tennék, mintha én befolyásoltam volna a világot. Mi, írók, mindössze pár csepp olaj vagyunk a valóság kerekén. Itt van például a telepek, a gázai kivonulás kérdése. Mindig is megkérdőjeleztük a telepek létjogosultságát. Később, amikor megérett az idő, az emberek visszaemlékeztek arra, amit a telepekről mondtunk. Ezért valószínűleg könnyebb volt elfogadniuk a nehéz folyamatot.

– Ön az úgynevezett leválási terv, a gázai kivonulás egyik kezdeményezője. A gázai és észak-szamáriai drámai események után is azt gondolja, hogy működőképes a terv?

– Remélem, minden rendben lesz. Akkor találtuk ki egyébként a leválási tervet, amikor Arafat elkezdte a borzalmas intifádát, az erőszakot, amikor öngyilkos terroristákat kezdtek el küldeni Izraelbe. Ráadásul a békeszerződésről folytatott tárgyalások kellős közepén indította be az erőszakhullámot. Átláttam, hogy ha ez így folytatódik, akkor semmi esély sincs megegyezésre, mivel az izraeli közvélemény teljesen kiábrándult a tárgyalásokból. A barátaim és én azért álltunk elő a javaslattal, hogy lecsitítsuk az erőszak lángjait. Azt mondtuk, váljon szét a két nép, építsünk határkerítést, csökkentsük az erőszak mértékét, és várjunk, amíg egy új generáció, új vezetés jelenik meg a palesztinoknál, akik már hajlandók tárgyalóasztalhoz ülni.

– A palesztin terrorszervezetek, mint például a Hamasz, ugyanakkor győzelemként ünneplik, hogy az izraeliek elmentek Gázából.

– Bizonyos értelemben valóban győzelem ez a számukra, mivel a telepek építése nem volt jogszerű. Nem kellett volna létrehozni őket, mert a nemzetközi joggal és Izrael érdekeivel is ütközött a létük. Bűn volt, hogy egymillió-kétszázötvenezer palesztintól elvették földjük egyharmadát nyolcezer zsidó számára. Bizonyos értelemben a palesztin erőszak hozzásegítette Saront, hogy megértse, nincs értelme ott maradni, s Izrael érdeke a kivonulás.

– A Palesztin Hatóságot Izraeltől elválasztó védelmi kerítés is az ön gondolata volt először. Ezt a védművet azonban sokan rasszistának tartják Európában.

– Ez a fal jellegétől függ. Amennyiben a fal vagy kerítés a határon van, az egyszerűen maga a határ, és nem rasszista fal. Izraelnek sokáig az volt a gondja, hogy a hatnapos háború után nem tartotta magát a tűzszüneti határokhoz. Az volt a baj, hogy olyan terület keletkezett, amelynek nem volt szuverenitása. A palesztinok beléptek Izrael területére anélkül, hogy útlevelet kértek volna tőlük. Pedig minden országnak kell, hogy legyenek egyértelmű határai. Ha egyetlen szóval kellene megfogalmaznom, mi a cionizmus, azt mondanám: határok. A zsidók ugyanis határok nélkül éltek, bolyongtak Európában. A cionizmus azonban azt tűzte zászlajára, hogy saját hazánkba, a mi szuverén földünkre térünk vissza, és felelősséget vállalunk mindenért, ami ott található. Ha ez a fal palesztin területet kebelezne be, gonosz lenne, de ha Izrael elismert, '67-es határain van, akkor olyan építmény, amely megakadályozza, hogy terroristák lépjenek be az országba, és sok-sok embert meggyilkoljanak. Segítségére van a jobb érzésű palesztinoknak is, hogy megállítsák ezeket a terroristákat.

– Az ön most magyarul is megjelent regénye, A személyzetis küldetése főként a terrorizmus témájával foglalkozik, de valójában nem kínál megoldást.

– Rendkívül sötét napokat éltünk át, amikor ezt a regényt írtam. Az ezt megelőző regény, *A felszabadított menyasszony* akkor keletkezett, amikor a békefolyamat még reménységgel töltött el bennünket. Annak igen vidám volt a hangvétele: arra kereste a választ, milyenek lesznek a határok, a palesztin–izraeli kapcsolatok a békében. Aztán hirtelen jöttek a terrortámadások. El sem tudja képzelni, hogy milyen félelmetes volt, hiszen nem a határokon történt, nem katonák haltak meg. Kávézókban, buszokon robbantották fel magukat olyan fickók, akik robbanószerrel megrakott övet erősítettek magukra. Egy ilyen terrorista, aki Hebronból érkezett, 40 embert ölt meg. Az öbölháború idején Szaddám Huszein 41 Scud rakétát lőtt ki Izraelre, és egyetlen ember sem vesztette életét. Most meg jön egy merénylő, és tömegeket gyilkol. Ekkor figyeltem fel arra, hogy az izraeli társadalom nem tud mit kezdeni azzal, hogy az utcákon naponta szembesül a halállal. Ráadásul az áldozatok többsége ártatlan civil: nők és gyermekek. Azelőtt a társadalom érzékenyen reagált, ha polgárai életüket vesztették, lett légyen szó katonákról vagy határokról. Most azonban az emberek megkeményedtek, nem tudták, hogyan dolgozzák fel, amit tapasztalnak. A társadalom mindent elkövetett, hogy a merénylet után azonnal visszatérjen az élet a megszokott kerékvágásba. Reggel felrobbantottak egy buszt, húsz ember meghalt. Ezután gyorsan elvitték a járművet, feltisztították az utat. Este pedig a televízió mulattató műsorokat sugárzott, mintha mi sem történt volna. Szerintem ez így nincs rendjén, mert azt jelzi, hogy a társadalom elfojtotta a fájdalmat, a gyászt. A bosszúvágy sem jelent meg, hiszen a terrorista magát is felrobbantotta. Amikor mégis összecsaptunk a palesztinokkal, ők is bekeményítettek. Mindkét társadalom olyan lett, mint a kő. Az én regényem megpróbált behatolni ebbe a kőbe, felfakasztani az érzelmeket. Ezért a központba a leginkább elidegenedett, névtelen halált állítottam: egy nem zsidó takarítónő, egy idegen asszony halálát, aki zarándoklatra érkezett Jeruzsálembe, de meghalt egy terrortámadásban. Senki nem tudott a haláláról, senki nem tudta azonosítani, mert nem voltak rokonai. A halála felvetette a személyzetis felelősségét a régi munkahelyén, akit megbíztak azzal, hogy vizsgálja ki az ügyet.

– A regény főszereplője tehát egy halott orosz asszony. A mű igen megértően viszonyul hozzá. Izraelben viszont nem ilyen együttérzők az orosz bevándorlókkal szemben.

– Már hozzászoktunk az új bevándorlókhoz, hiszen az egész országot új

bevándorlók építették fel. Az oroszok pedig igazán sokat tettek az országért. A regényben egyébként azt akartam hangsúlyozni, hogy a terrortámadásokban jobbára egyszerű emberek halnak meg, akik buszon utaznak. Az új bevándorlók gyakrabban vesztik életüket a merényletekben. Az áldozatok inkább a társadalom szegényebb rétegeiből kerülnek ki, mint a gazdagabbak közül, hisz a támadásokat piacokon, buszokon, köztereken hajtják végre. A hősöm ráadásul még csak nem is új bevándorló, hanem egy keresztény asszony, aki egy kapcsolata miatt érkezett Jeruzsálembe. Ez tükrözi azt a gondolatomat is, hogy Jeruzsálem az Óvárossal, a szent helyekkel – amely a legnehezebb kérdés az izraeliek és palesztinok között, és a békefolyamat legbonyolultabb része – nem lehet egyetlen ország fennhatósága alatt sem, hanem olyan helynek kell lennie, amely mindhárom nagy vallás, az iszlám, a judaizmus, a kereszténység számára elérhető.

– Amikor az ember Izraelben jár, feltűnő, mennyire különböznek egymástól az izraeli és a diaszpórazsidók. Mi lehet ennek az oka? Hogyan látja a diaszpóra jövőjét?

– A zsidók már kétezer éve élnek diaszpórában, bizonyára a jövőben is képesek lesznek erre. Számomra egyébként az izraeli zsidók jelentik az abszolút zsidóságot. Ez a különbség köztem és a diaszpórazsidóság között. Az életem minden aspektusát zsidóként élem meg. Zsidóknak fizetek adót, zsidók háborúba küldhetnek engem, vagy épp börtönbe. Egy izraeli zsidó arra kényszeríthet más zsidókat, hogy hagyják el otthonukat, mint ahogy azt Gázában is láttuk. Igyekszünk úgy élni, mint más országok. A diaszpórában élő zsidók viszont szabadok, például más zsidóktól is. Úgy élnek, ahogy akarnak, úgy magyarázzák a judaizmust, ahogy nekik tetszik. Egy zsidó semmire sem kényszeríthet egy másikat a diaszpórában. Ebben az értelemben én elköteleztem magam, mint egy házasember, önök viszont még egyedülállók a diaszpórában, még flörtölnek a judaizmussal. Mi, izraeliek viszont összeházasodtunk vele.

Eperjesi Ildikó

VÁRI GYÖRGY

Ábrahám Rigában

Stockholmnak, a városnak, ahol majd egy évig laktam, egyik jó tulajdonsága, hogy olcsón át lehet innen hajózni Helsinkibe és a balti kisállamok fővárosaiba, Tallinnba és Rigába, hála a skandináv alkoholturizmusnak.* Én is így utaztam, a Balti-tengeren, egy alkoholhajón, a tél közepén, Stockholmból Rigába egy éjjel. Körülöttem csak a sötét ég és a sötét tenger, a csillagok csak arra jók, hogy láthatóvá tegyék a sötét, néma végtelenséget, hogy fényükben szemlélhetővé váljék a végtelen univerzum ásító unalma. A fenséges, lenyűgöző, isteni közöny. A szél folyvást megújul, a tenger hintáztatja az elrepedő jégtáblákat, csak az egyest, csak az embert nem ismeri a végtelen nyugodt, önismétlő némasága. Próbálják ki, van-e erősebb, tisztább, szebb, riasztóbb magány, mint két ismeretlen part között (elvégre mi közöm a távolodó Svédországhoz) a jégtáblás tengeren úszni a benti részegek halkuló morajának előterében. Gershom Scholemet olvasom, azt írja, hogy a kabbala visszalép a mítoszhoz, amelyből a kinyilatkoztatás vezetett ki, Isten szava, amely rést ütött az univerzum közönyös csendjén. Ezt érteni vélem. A természet olyan nagy, közönyös és legyőzhetetlen, olyan látványosan nem hatja át a szó, olyan végérvényesen néma, hogy érteni vélem, miért futott el a kabbala, vissza az ismerős anyaölbe a monoteista lázadástól. Hosszan ülök, bámulva a behajtott könyv fedlapját, átfagyva kóválygok vissza a szobámba. Pár óra

A rigai zsinagóga...

múlva, igen, így, a nap első sugaraiban feltűnik Riga kikötője, itt már Fülig Jimmy gondtalanságával szállok le, hiszen itt sincs, ahogy máshol se, a földön semmi dolgom. Két, pár hónapja megismert barátommal jöttem, péntek hajnal van. Mindketten betért zsidók, egyetlen rokonuk sem volt az, a neofiták buzgóságának tartom, származási fölényem teljes tudatában, hogy rögtön a zsinagógát kezdik keresni, pár óra múlva bejön a sábesz. Elmegyünk egy nagy épülethez a térkép nyomán, ez a hitközség. Riga amúgy, ezt látni az utcán, csodálatos kisváros, a posztszocialista szakadtság és a nyugat furcsa, sajátos keveréke. A jól megfigyelhető düh az orosz kisebbséggel és anyaországával szemben (az oroszok épp itt, a fővárosban amúgy vékony többségben vannak, legalábbis a várost bemutató prospektus szerint) újfent csak e kettő, a „birodalmi múlt" és a nyugatos öntudat viszolyogtató keveréke. A hitközség épülete be van zárva, nincs senki, csak a biztonsági őr, azt mondja, pár sarokra megtaláljuk a zsinagógát, ott talán van-

nak. A templomszolga – 80 felé jár – Bruhim ha báim-mal (áldottak az érkezők) köszönt minket, majd jiddisül folytatja. Később elmagyarázza cseh származású, neofita barátaimnak oroszul, hogy látta, hogy külföldiek vagyunk, ő pedig az oroszon kívül csak jiddisül beszél. És nyilván azt gondolta, hogy éppen most szaladtunk át a Meá Seárimból, esetleg valamelyik elmúlt évszázadból – gondolom magamban. Hányan lesznek a szertartáson? – érdeklődünk, azt válaszolja, hogy bizonytalan a minjen, pedig ez Lettország egyetlen működő zsinagógája. Aztán vigasztalólag hozzáteszi, hogy szombat reggel van úgy, hogy akár százan, vagy annál is többen vannak. Pont fordítva, mint itthon, ahol nem szívesen kelünk fel egy reggel kezdődő, hosszú szertartás miatt (természetesen Stockholmban is a szombati sáchriszra, reggeli istentiszteletre mennek le az emberek inkább, legalábbis a két ortodox zsinagógába). A bácsi azt javasolja, hogy addig is menjünk el a „nagyon szép" zsidó múzeumba, járjuk be mindazt, ami a zsidó Riga emlékét őrzi.

... és az egykori zsidónegyed

A belépéskor a „Jiddische Mame" taktusai fogadnak, ez mindig zavarba hoz, szentimentális giccs, körülbelül sejthető is, mi várható egy ilyen zenével aláfestett tárlattól, ugyanakkor a nagymamámat juttatja eszembe, aki, úgy sejtem, ezen a dalon keresztül a saját elgázosított édesanyját gyászolta. Ahogy ez a múzeum is. Narratívája eltűnéstörténet, nem múzeum, hanem temető. Ahogy bemész, elkap az érzés, hogy az egész város, egész Európa zsidó temető. Kezdetben volt az apokalipszis. Így indulnak mifelénk, Kelet-Közép-Európában a zsidó családtörténetek. A szakadás eltüntette, a múlt feneketlen mélyébe, sőt a távoli mesék, történelem előtti mítoszok Éjbirodalmába száműzte a Soá előtti, a másik világ lakóit, saját dédszüleinket, a fakuló, csodák-csodájára megmaradt fényképek, a képeskönyvek és a képeskönyvszerű musicalek világába. Olyan, mintha mind-mind, együtt az összes nemzedék, az örök és végtelen Anatevkában, a táncolós-énekelős-klezmeres chászid édenkertben laktak volna. Valódi múltjuk – talán a történelembe visszalépő cionistáké kivételével – eltűnik a színes képek mögött. Amikor arról beszélünk, hogy a zsidó élet nem a holokauszttal kezdődött, elsősorban az ő táncukat látjuk magunk előtt, az ő pajeszukat látjuk repkedni a forgásban, a szélben. A messzeséget, amely úgy ismerős, mint a görög mitológia vagy a Biblia történetei. *„Lemezen nyoma szónak, ütemnek, nevetésnek, sír, táncol, Téged hív, Uram, a Te halott néped"* – írja Székely Magda.

A történet, a lett zsidóság itt elbeszélt története az első világháború végén indul, amikor a lett zsidók együtt küzdöttek a szabadságért az oroszok ellen a nem zsidó lett hazafiakkal. Ez az ő 1848-as történetük. A legmagasabb rangú, leghősiesebb katonák képe, kitüntetések, levelek, melyek arról tudósítanak, hogy utolsó csepp vérükig szeretnének a zsidók harcolni a lett szabadságért. Ilyenek voltunk hozzátok mi. Látjuk még a dicsőségtáblát, városunk nagy zsidó szülötteit, Rabbi Isaac Kookot, Yeshayahu Leibowitzot, és Isaiah Berlint. Őrájuk büszkék vagyunk, noha mind emigráltak, ketten közülük cionisták lettek és nagy ívben fütyültek a lett függetlenségre. Hogy aztán jöjjenek az oroszok és a németek, hogy egy rigai zsinagógában (ennek helyét és az emléktáblát később megnézzük) több száz zsidót égessenek el elevenen 1941-ben, hogy a lettek a leglelkesebb módon kooperáljanak a náci hatóságokkal a zsidóirtásban. Miért, amikor mi mindig annyira rendesek voltunk, mikor igazán megmutattuk, hogy vannak rendes zsidók is? – kérdi a tárlat. A múzeum azt sugallja, hogy komoly érdemeket kell ahhoz szerezni, hogy az ember családját, közösségét ne irtsák ki, hogy ha nem lennének komoly érdemeink, és ha nem adtuk volna vérünket és életünket Lettországért, akkor semmit nem kérhetnénk számon. De így!!!! Ki érti?? A döbbenet szépen konzerválja az asszimilációs modellt, az értetlenség és a fejcsóválás felválthatja a gondolkodást arról, hogy valóban, hogy lehetett, mi nem volt jó. Amit itt látunk, az a humanizmus és az önzetlen nacionalizmus elakadó hangja, a lett-zsidó történelem, mivel számot adni nem képes magáról, miután kiásta saját sírját, amibe belelőtték, most, itt önmagát gyászolja a Jiddische Mame hangjainál. A lett zsidó még halála után sem mond le tévedéseiről, még a síron túl is gyászolja őket. Így az utolsó blokk, persze, arról szól, hogy az élet megy tovább, hogy itt vagyunk, Hitler ellenére, mégis. Talmud-Tórát látunk, gyerekbuksikat, csillogó szemeket, az örök hagyomány átadását, a végső hazugságot. Hát persze, az élet megy tovább, Riga mindjárt a talmud hóhemok és a jesivabóherek városa lesz. De, persze, értem, értem én. A zsinagóga hűlt helyét, amit belep a márciusi hó, méltóbbnak érzem. Itt imádkoztak egykor, itt hamvadtak el, és most belepi hűlt helyüket a hó, csak hiányuk örök, és nincs feltámadás. Nincs semmi, ami áthatja, átzengi a közönyös űrt. Hová, kihez apellált Mózes, az ég csillag világította sötétjén is túl? Milyen hangot hallott Ábrahám? Friss elköteleződésem (pár hete szombattartó vagyok) egyre értelmetlenebbnek tűnik. Este bemutatnak a zsinagógában, semmilyen közös nyelvem sincs a közösséggel, el is fordulok, amikor egy nagyon idős úr (az Izraelbe kivándorolt családokból üzleti okból átmenetileg visszatérő pár fiatal izraelin kívül, akik, mint egyikük meséli, otthon nemigen mennek zsinagógába – csak ilyenek vannak) egy kezit csókolom-

mal rám köszön. Az ilyesmi viszonylag ritkán fordul velem elő, biztos, hogy nem ismerjük egymást. Kiderül, hogy ezt az egy szót tudja, Budapest ostrománál harcolt, akkor tanulta, szépek a magyar lányok, igen, azóta is. Gondolta, hogy majd eljön még egyszer, aztán nem, mondom, azóta azért jobban néz ki, pl. van most a helyén egy város. Aztán azt mondom, hogy szpászibá, mennyire képtelen, mármint az, hogy megköszönöm, hogy felszabadította a gettót, két zsidó, akiktől a gálut ellopta a nyelvet. A szertartás után a melamed, a zsidó tanító meghív minket magához pár tanítványával együtt. Felváltva beszél oroszul és ivritül hároméves gyerekével, iszik és énekel, és jóformán megesket minket, hogy mindenképpen felkelünk holnap reggel, mert „ilyet nem mindennap lát az ember". Panaszkodnak a kislányok, hogy kötelező lettül tanulniuk, anélkül állást sem lehet kapni, mint mondják, még a McDonald's-ban sem. Tanulnak még angolul és héberül, sok. A lett zsidóság többségében orosz ajkú, ennyiben őket is sújtja a nem elsősorban ellenük irányuló megkülönböztetés.

Másnap reggel kissé másnaposan kelünk ki az ágyból, én majd elalszom az istentisztelet alatt, de azután, hogy becsukják a Tóra-szekrényt és elénekelik az Ádon Olámot, tényleg valami egészen megrendítő következik. Egy bácsi, egy a sok rozoga, idős bácsi közül, előre-hátra hajlongva, kezdetben felismerhetetlen kántálásba kezd, amiből kiválik végül, borzasztóan oroszos kiejtéssel, Maimonidész híres hitelve, hogy *teljes hittel hiszek a Messiás eljövetelében*. Ki ez? – kérdezem súgva. A családját meggyilkolták a holokausztban, nem is nősült újra, sőt ma már nem is igen csinál semmi mást azon kívül, hogy eljön a templomba, végigimádkozza a szertartást, és mikor mindenki elnémul és elkezd cihelődni a kiddusra, feláll és elénekli ezt. Hogy ő még mindig és mindezek után és mindezek ellenére tudja, hogy a Messiás el fog jönni, ha nyoma sincs, és ha néma és üres is az égbolt, ha az egész univerzum konokul, makacsul és részvétlenül hallgat, ő akkor is hűséges marad a szólítás és az ígéret Istenéhez. Ő volt az, akit kerestem, ő volt Isten tanúja, aki mint Rabbi Akiba és Ábrahám, nem igazolni, hanem tanúsítani akarta az Örökkévalót. Néztem a hit e bús képű lovagját, aki nem tudta az *áni máámin*t abbahagyni, akitől tényleg elvették Izsákot, és aki mégis és még mindig hisz az Ő végtelen kegyelmében az abszurd erejénél fogva. A Midrás szerint azért szólította meg az Úr angyala kétszer Ábrahámot, mert minden nemzedékben van egy Ábrahám, hozzá szól a második hívás. Én azóta úgy hiszem, hogy saját szememmel láttam nemzedékem Ábrahámját. És – nem tudok mást írni, így volt –, megnyílt az ég, és a szólítás keresztülzengett a néma univerzumon. Felcsendült a zsinagógában, az utolsó rigai zsinagógában, az Úr angyalának hangja. A háttérben azt énekelték, hogy örvendeznek az égben, *jiszmehu hásámájim,* az öreg még mindig énekelt. Hajlongott, kántált, és úgy tűnt, egyre erősödő, hisztérikussá váló hangjából, hogy most már nem is akarja a Messiás eljöveteléig abbahagyni. Az imaház felemelkedett, repült vissza az időben, át a lángoló zsinagóga füstje fölött, amiben, talán, a rokonai égtek, át Jeruzsálem romjain, ahol szintén ott hajladozott, zokogott, üvöltött és énekelt egy öreg zsidó, Jeremiás, át a lángon és a füstön a Mória-hegyére. Minden újra egybeért, az univerzum átlelkesült, és hallottam, tisztán hallottam a szólítást – Ábrahám – és a választ, hogy: áni máámin. Kimentem a vécére, letöröltem a könnyeimet és elmondtam a Sehehejánut. Áldott vagy Te, Örökkévaló, hogy megélnünk engedted ezt az órát. Kis túlzással azt mondhatom, hogy ez az én baál tsuváságom, megtérésem története.

Később azon gondolkoztam, hogy vajon egy ilyen apró közösségben, ahol a múlt és a jelen még kevésbé folytonos, mint itthon, ahol az önbecsapáson kívül, a múzeumon kívül, és a zsinagóga hűlt helyén kívül szinte minden, jóformán valóban minden eltűnt, ami a közösség kulturális emlékezetének reprezentálója, talán szükségszerű, hogy pont itt éljen e nemzedék Ábrahámja, aki nem beszél zsidó reneszánszról és hasonlókról, aki lát és mégis hisz. Nem tudom, van-e jövője Riga zsidó közösségének, talán nincs. Egykor nagy rabbik és nagy vallási gondolkodók (sőt ellenfelek, mint Kook és Leibowitz) szülőhazája volt ez a föld, a zsidó történelem azonban, amit ők írtak, már nem itt folytatódik, itt már nem. Itt már nem várnak semmit a lettektől, az oroszoktól, a cionistáktól sem, itt már nem várnak semmit a történelemtől. Itt már csak azt hívják, aki a történelmen, minden elgondolható jövőn túl lakozik; azt, aki majd lehetővé teszi, hogy az öreg zsidó újra találkozhasson a gyerekeivel az újjáépült Jeruzsálemben. Persze nem fantomok. Bizonyos értelemben, persze, igaza van a múzeumnak. Riga zsidói élnek. Tanulnak, dolgoznak, és szombaton, ha minden jól megy, akár száznál is többen elmennek a zsinagógába. Örülnek a vendégeknek, biztosan kapsz, ha arra mész, egy vacsorát és egy báruch há bát. De nézd meg a sírós hangú öregembert, ameddig még megnézheted. Két nap múlva, újra a hajón, kimentem az éjszakába, és miközben éreztem a félelmetes végtelent, már nevem volt rá: *Jirát háSém.* Isten félelme. Hogy – és elkezdtem dúdolni halkan az Ádon Olámot – Ő volt az, aki mindezt megteremtette, és miután mindez a semmibe enyészik, azután is Ő uralkodik majd. Hogy van, volt és lesz, és az Övé ez a fényes, néma végtelen és az Ő szava szól benne, mert nemcsak az univerzum Istene, de atyáink Istene is Ő. Mert Ő az én istenem és élő megváltom, és nem félek, mert Ő velem van. A mobiltelefonom nem jelzett ki semmilyen hálózatot, országot, álltam a hideg fedélzeten és hálásan néztem az Örökkévaló Isten teremtett világát Stockholm és Riga közt, valahol a Balti-tenger kellős közepén.

* A fenti írás riportsorozatunk első része, melyet az Európai Unióhoz csatlakozott tíz új tagország zsidó közösségeiről készítünk.

Rigai Zsidó Hitközség:
Lachplesha str. 141
Riga, LV1003 Latvia

Telefon: 00/371/720-5313
Fax: 00/371/720-5313
Web: www.fjc.ru/riga

Vihar a zágrábi zsidó közösségben

Június óta folyik a nyilvános sárdobálás: a jelenlegi zsidó vezetőket elődeik korrupcióval vádolják, a horvát sajtóban névtelen levelekről és komoly fenyegetőzésekről lehet olvasni.

A helyi média kapva kapott a remek alkalmon. A *Globus* magazin júniusi száma öt teljes oldalt szentelt az ügynek. A *Jutarnji List* című vezető napilap öles fejléccel, az első oldalán hozta a hírt: *„A zsidók elkergetik a rabbit Zágrábból."*

De mi is történt? Haladjunk időrendben.

A második világháborúban a nácik és horvát kiszolgálóik meggyilkolták Horvátország zsidóságának 80 százalékát, köztük Solem Freibergert, Zágráb főrabbiját. A háború után sok zsidó kivándorolt. Fél évszázadnyi szünet következett – a hitélet helyreállt ugyan, de a maroknyi túlélő vallásos zsidónak nem volt állandó rabbija. 1990-ben a horvátországi zsidó közösség mindössze 2-3000 főt számlált, akiknek fele halachikus értelemben nem számított zsidónak.

Végül 1998-ban Magyarországról hívtak rabbit, a ma 37 éves Kotel Dadont. Dadon az izraeli Netivot szülötte, Jeruzsálemben járt jesivába, majd az izraeli hadseregben szolgált tankparancsnokként. Leszerelése után a Bar-Ilan Egyetemen tanult jogot, majd világi tanulmányait 1995-ben a budapesti jogi egyetemen fejezte be. Budapesten nősült meg, három fia van. A harmadik kisfiú körülmetélési szertartására Zágrábban került sor, ahol ez volt az első brit milá a Soá óta. Dadon felesége – aki egyébként a Mazsike volt titkárának, Simonyi Péternek a lánya – most várja negyedik gyermeküket.

Dadon teljesen megújította a horvátországi hitéletet. Bevezette a kasrut szabályait, zsidó esküvőket tartott, egy sor áttérést bonyolított le, segített egy zsidó iskola létrehozásában Zágrábban, imakönyveket adott ki, valamint egy horvát nyelvű ismeretterjesztő művet (*Zidovstvo = Zsidóság* címmel), és sok közéleti eseményen képviselte a horvát zsidóságot. Bár voltak összeütközései a hitközség vezetésével, általában véve tiszteletnek örvendett. A viták nem kaptak különösebb nyilvánosságot.

Idén május 31-én a zágrábi zsidó hitközség tanácsa tisztújító ülést tartott, ahol ötödször is Ognjen Kraust választották meg elnöknek. Ezután a rabbi éves szerződésének meghosszabbítása került napirendre. A küldöttek teljesen váratlanul, 13-11 arányban nemmel szavaztak. Kotel Dadont elbocsátották állásából.

Dadon támogatói, akik főleg a vallásos zsidók közül kerültek ki, tiltakoztak a szavazás eredménye ellen. Elsősorban azt panaszolták fel, hogy az elbocsátásnak nem volt semmilyen indoka. A tiltakozók mögé odaállt a CER, az európai rabbikonferencia is, amelynek egyébként Dadon is a tagja. A CER titkára, Aba Dunner odáig ment, hogy Dadon kérésére levelet írt a horvát elnöknek, Stipe Mesicnek, közbenjárását kérve. A nem zsidó Mesic leánya, aki egyik gyermekét a zsidó iskolába járatja, az elbocsátott főrabbi barátjának számít.

A CER lépése felbőszítette a hitközségi vezetőket, akik elfogadhatatlan külső beavatkozással vádolják Dunnert. Kraus nyilatkozott a sajtónak. Elmondta, hogy már régóta elégedetlen Dadon tevékenységével, de konkrétumot nem mondott. A Dadon-ellenes frakció más tagjai azt nyilatkozták, hogy a helyi asszimilált askenázi zsidóknak nem tetszett az a mód, ahogy az ortodox szefárd Dadon a szertartásokat vezette, és ahogy rá akarta erőltetni akaratát a nem vallásos többségre, mert ezzel „megosztotta a közösséget". Különben is, a hitközségnek már van kijelölt rabbija, aki askenázi és horvát, és jelenleg Izraelben folytatja tanulmányait. Az őszi ünnepeket pedig egy külföldről meghívott rabbi celebrálja majd.

A Dadont támogató frakció úgy döntött, hogy ha védencüket a tanács nem veszi vissza, másik hitközséget alapítanak. Volt már erre példa Európában, nem is egy.

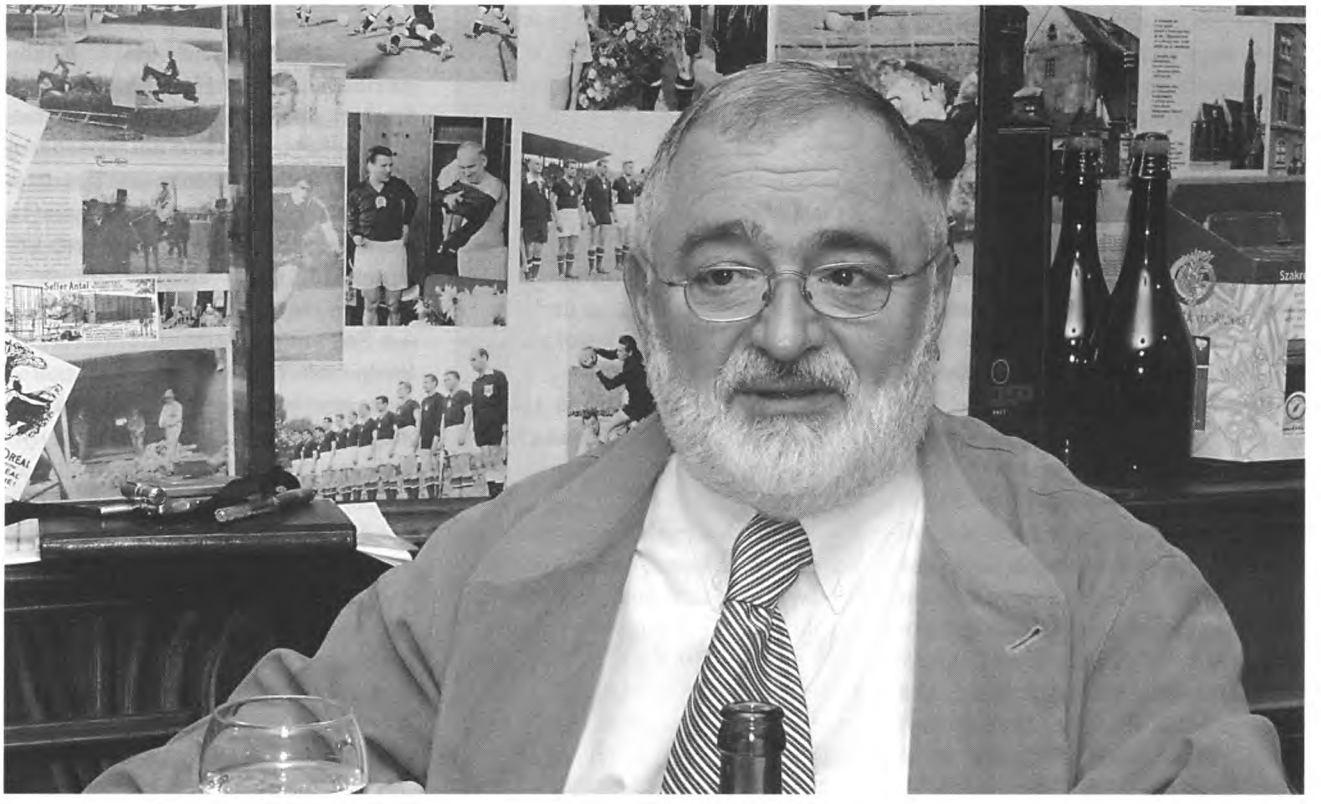
Júniusban újra összeült a tanács, ahol az egyetlen napirendi pont Dadon visszahívása volt. A négyórás, viharos ülésen az a határozat született, hogy még egyszer megvizsgálják a kérdést, és evégett összehívják mind a kilenc horvát hitközség szövetségének közgyűlését (amelynek egyébként szintén Kraus az elnöke). Az nyilvánvalóvá vált, hogy a főrabbi elbocsátása csak a felszín, a mélyben hatalmi harc dúl a régi (főleg volt kommunistákból álló) gárda és a vallásos hitközségi tagok között. A tiltakozók vezetője, Ivo Goldstein (történész, volt alelnök) szerint Kraus, aki az „ateisták" csoportját képviseli, minden önálló véleményt elnyom, és bármilyen bírálatot személyes sérelemként kezel. A tiltakozók tovább mennek: szerintük pénzügyi visszaélések is történnek. Rámutattak, hogy a hitközség az épületét egy zsidó üzletembertől bérli – aki egyébként a háborúban rommá vált zágrábi Nagy Zsinagóga helyén lévő parkolót is üzemelteti –, és ezért olyan gyanúsan nagy összegű bérleti díjat fizet, hogy abból talán a hitközségi vezetők is részesednek. A tiltakozók érzékeltették, hogy ennél többet is tudnak, és ki is tálalnak, ha Kraus nem mond le.

Közben Mesic nyilatkozott a médiának, és Dadon elűzését elég szerencsétlen módon a zsidók háborús üldözéséhez hasonlította. Ezzel csak olajat öntött a tűzre, még vadabb nyilatkozatokra sarkallva Kraust és a tanács más tagjait.

Dadon növekvő családjával egyelőre Zágrábban marad (már horvát állampolgár), bár a lakását, amelyet eddig a zágrábi hitközség fizetett, valószínűleg el kell hagynia.

Ruth Ellen Gruber (Jewish Telegraphic Agency) cikke nyomán

Rajki András

„Ma nincs fasiszta párt a parlamentben”

Bence Györggyel beszélget Novák Attila

1941-ben született Budapesten. 1966-ban az ELTE BTK-n diplomázott filozófiából. Az MTA Filozófiai Intézetének tudományos segédmunkatársa, majd politikai okból eltávolítják. Lukács György és Márkus György doktorandusza. 1972-ben foglalkoztatási és publikációs tilalom alá helyezik, disszertációját csak 1989-ben védheti meg. 17 évig szabadfoglalkozású fordító és szerkesztő. 1983 után megszakításokkal több éven át kutat és ad elő amerikai egyetemeken. Bence az 1985-ös alternatív kulturális fórum idejére, a Nemzetközi Helsinki Emberi Jogi Szövetség felkérésére önálló dolgozatot írt *Cenzúrázott és alternatív közlési lehetőségek a magyar kultúrában* címmel. Docens, majd egyetemi tanár az ELTE Filozófiai Intézetében. Tudományos és tanári munkája mellett politikai konzultáns és kommentátor is. 1994-ig a Fidesz tanácsadója. Politikai elemzőként is tevékenykedik.

– Kezdjük azzal, hogy milyen családból származik?

– Édesapám, Feledi Sándor jogi doktorátust szerzett, de a zsidótörvények miatt már nem vették föl a kamarába. A Don-kanyarban pusztult el munkaszolgálatosként. Anyai ágon kispolgári család a miénk. A nagypapa csilláros és bronzműves volt, iparrajz-iskolai végzettséggel. A nagymamával együtt túlélte a nyilas időket. A zsidó társadalmat kezdetben az ő szemükkel láttam. Lenéztük a Dob utcaiakat, a „pólisiakat”. Proccnak tartottuk az újlipótvárosiakat, a „lipóciaiakat”. A Rózsadombig el sem láttunk a Dessewffy (helyi kiejtés szerint „dezsefi”) utcából, ahol nagyszüleim laktak. Édesanyámat a zsidó gimnázium-

ba járatták egy ideig, de nem végezte el. A nagypapa üzletében dolgozott. Őt deportálták, szerencsére Ausztriába. A háború után férjhez ment egy szintén kispolgári hátterű emberhez, Bence Pálhoz, aki a Kereskedelmi Akadémián érettségizett. Tehát, ahogy eufemisztikusan szokták mondani: „első generációs értelmiségi" vagyok.

– Mekkora szerepe volt a zsidóságnak a szocializációjában?

– Nevelőapám a munkaszolgálatból hazatérve buzgó kommunista lett, az édesanyám nem. Emlékszem, milyen nagyot veszekedtek, amikor egy távoli rokonunkat, aki szegény zsidó fiú létére a Dreher sörgyár vezérigazgatói székébe küzdötte föl magát, 1950-ben kitelepítették. A veszekedésre az adott okot, hogy anyám némi hasonlóságot fedezett föl a deportálás és a kitelepítés között. A mi közegünkben soha nem volt kérdés, hogy zsidók vagyunk. Ennek eltagadása csak színtiszta kommunista környezetben fordulhatott elő, és ott is csak az ötvenes években született gyerekek esetében. Viszont, legalábbis a család megmaradt, általam ismert részében, senki sem volt vallásos, pláne nem kóser.

– Voltak zsidó iskolatársai? Hová járt gimnáziumba?

– A József Attila Gimnáziumba jártam. Az osztályban volt egy pár zsidó gyerek, de nem sokat foglalkoztunk ezzel, én biztosan nem. Amikor 1956-ban bevezették az iskolai hitoktatást, az osztályfőnök így kérdezte: Ki nem akar hittanra járni? (Magától értetődött, hogy kereszténytre.) Ketten álltunk fel, a másik a padszomszédom volt. Akkor jöttem rá, hogy talán nem véletlenül ülünk egy padban.

– Hogyan találkozott a filozófiával?

– Egy könyvesboltban a kezembe került Lukács György *A különösség* című műve. Láttam, hogy irodalomról, művészetről szól, de ezen túl egy kukkot sem értettem belőle. Ezt kihívásnak éreztem, kezdtem utánajárni a dolognak, s ezzel megpecsételődött a sorsom. Már a gimnáziumban lukácsista lettem, s amikor az érettségi után egy évvel, nagy nehezen felvettek az egyetemre, pár diáktársammal hamarosan meg is látogattam az akkor már nyugdíjas, pontosabban kényszernyugdíjazott professzort.

– Milyen volt Lukács személyisége, hogyan tanított?

– Az egyetemen, mint mondtam, nem lehetett tanárom. De Lukács ajtaja mindenki előtt nyitva állt, bár igazából nem volt könnyen megközelíthető ember. Érdekes szokása volt, hogy délelőtt fogadta a vendégeit, és délután írt. Mindig úgy fordította a szót, hogy kipróbálhassa a látogatón, amiről épp írni készült. Persze az idősebb tanítványokkal személyesebb volt a kapcsolata.

– Akkor már kialakult a Lukács-óvodának nevezett társaság?

– Igen, de az összetétele még sokat változott.

– Mennyire volt jelen a zsidó szempont ebben a társaságban?

– Nem volt tabu, jelen volt. Csehszlovákiában és Lengyelországban a kommunisták 1968-tól fogva az antiszemitizmust is bevetették a reformmozgalmakkal szemben. Sokat vitatkoztunk azon, hogy történhet-e hasonló Magyarországon is. Én azt mondtam, hogy igen. De nem került sor anticionistának nevezett, valójában antiszemita kampányra. *Hogy ebből kimaradtunk, véleményem szerint máig hatással van a magyar zsidóság politikai beállítottságára.*

– Most olvastam Kenedi János visszaemlékezésében, hogy 1976-ban, amikor a Profil című népfrontos ellenzéki kiadványt készítették, Kunszabó Ferenc azt mondta, hogy „Csak az a baj... ami a magyar radikalizmus többi rákfenéje. A zsidók kirukkolnak, mint 1918-ban is, egy csomó jobbnál jobb ötlettel, s aztán a magyart viszik a jégre érte."[1] Majd Kenedi így folytatta: „Nem is kell komolyan venni – nyugtatott meg aztán Csoóri a Rózsadomb kávéház teraszán – ‚csak hát, bár mi is lehetnénk annyian, mint ti."[2] Tisztában voltak ezzel a hozzáállással?

– Már a lukácsista időkben tisztában voltam vele, hogy a népiek nem szívlelnek bennünket. Nem szívtam mellre, részben politikai megfontolásból, de talán azért sem, mert még mindig élt bennem valami a régi marxista optimizmusból, hogy ezek a feszültségek úgyis maguktól feloldódnak. Miben is? Marxista koromban azt hittem, hogy „az ember nembeli lényegében", később azt, hogy a demokráciában.

– A demokratikus ellenzék sajátos szubkultúrát alkotott. Közös házibulik, összejárások, egymás közötti partnerkapcsolatok voltak jellemzőek. Az 1968-as lázadás, a szexuális forradalom „begyűrűzése" volt ez? Vagy éppenséggel a Kádár-rendszer hatásának volt köszönhető, hogy visszavonultak a magánszférába?

– Sok minden begyűrűzött, de leginkább csak fiatalok voltunk. *Erről a korszakról, különösen a személyes dolgokról, nem szoktam írni vagy nyilatkozni.* Számomra még nem jött el ennek az ideje.

– Mikor változott át marxistából demokratává?

– Akkor is demokratának gondoltuk magunkat, de mindegy. Egyébként ezt megírtam már régen, Kis Jánossal együtt.[3] Legyen elég annyi, hogy amikor néhányad magammal, a hetvenes évek második felében, cseh és lengyel mintára megindítottuk a szamizdatozást, *már nem voltam marxista.*

– Amikor kiszorították a munkaerőpiacról, mit csinált? Hogyan lehetett megélni?

– A vicc az, hogy még mindig vagy öt-hat évvel hosszabb ideig voltam munkanélküli, mint rendes állásban lévő, komoly férfiú. Közel húsz évig fordításból, fordítások szerkesztéséből éltem. Közben 1982-ben egy amerikai emberi jogi szervezet erőfeszítéseinek köszönhetően végre megkaptam életem első „nyugati útlevelét". Féléves, egyéves szakaszokban hosszú időt töltöttem Amerikában.

– Hogyan szerzett fordításokat?

– Nem kellett különösebben szerezni, el voltunk látva munkával. Mindig voltak olyan szerkesztők, akik szívesen adtak. Ezek a megbízók érdekes módon többnyire a régi komcsik közül kerültek ki, mert a reformerek, liberálisok úgy érezték, nekik a haladás érdekében jobban kell vigyázniuk.

– Emigrálni nem akart?

– Sajnos nem igazán. Pedig ha idejében megteszem, most kaliforniai professzor lennék, s öreg baloldaliként azon keseregnék a beachen, hogy hová jutott a világ.

– Az 1980-as évek elején eltávolodott a szamizdatos ellenzéktől, Kis Jánostól. Miért?

– Akkor még senkinek nem jutott eszébe, különösen a zsaruknak nem, hogy ne volnék ellenzéki.

– Tudom, hiszen részt vett az 1985. júniusi monori találkozón és a Duray-bizottságban. De van egy olyan kép önről, hogy 1981-től kezdve nem tartozik a demokratikus ellenzékhez.

– Ezzel nem foglalkozom.

– Normálisnak tartotta-e az Antall-kormány idején a kormányzati oldalról fellépő antiszemitizmust?

– Arra gondol, hogy örvendetesnek tartottam-e? Nem. Lehetőségeimhez mérten fel is léptem ellene. De ha arra gondol, hogy természetesnek tartottam-e, akkor igennel kell válaszolnom. Most, hogy kiadták a jegyzőkönyvet, belenéztem a monori találkozón elmondott szövegeimbe.[4] Elégtétellel fedeztem fel, hogy már akkor is azt mondtam: a szabadságnak, ha lesz egyáltalán, kellemetlen következményei is lesznek.

– A monori találkozón érezhető volt a népiek antiszemitizmusa?

– Ami Csurka ottani beszédét illeti, hisz elsősorban nyilván ez merül föl, nos, nem volt benne semmi olyan, amiért ma izgatási pert lehetne a nyakába akasztani. De úgy emlékszem, hogy már akkor eszembe jutott Knut Hamsun esete. Hamsunból a végén náci lett, de a Frankfurti Iskola egy kiváló kritikusa, Leo Löwenthal pusztán a stílusa alapján már jóval korábban megállapította, hogy az ilyen emberekből lesznek a fasiszták.

– Az Antall-kormány idején kezdett a Fidesz felé orientálódni?

– 1990-től Kovács András és Such György barátaimmal együtt (ő kabinetfőnök is volt) Orbán Viktor tanácsadói voltunk.

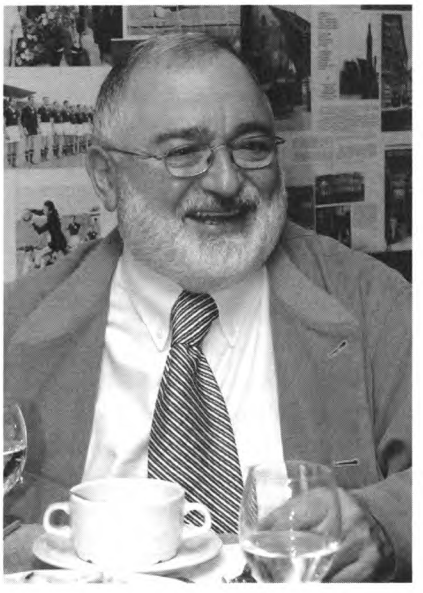
– Mit javasoltak Orbán Viktornak?

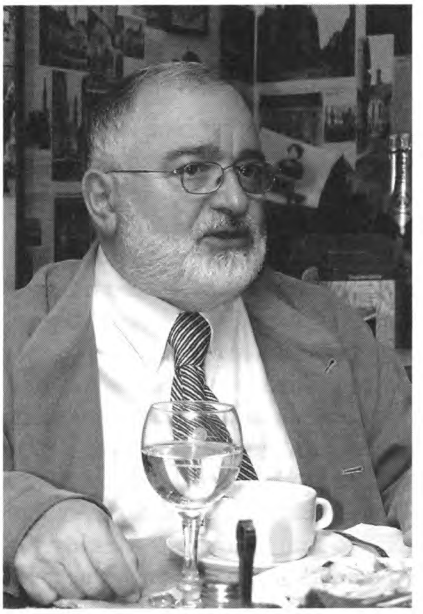
– Ilyesmiről rendes tanácsadó nem beszél, még tíz év elteltével sem.

– Ön az 1990-es évek elején nyílt levelet intézett az SZDSZ vezetőihez, s azt kérte tőlük, hogy méltóan reagáljanak a Magyar Demokrata Fórumból kiinduló s az SZDSZ-t zsidó pártnak tekintő antiszemitizmusra. Kapott-e választ erre a levélre?

– Megint egy kényes kérdés, bár nem annyira, mint az előző. Annyit elmondhatok, hogy miben láttam, látom ma is a „méltó reakciót". A zsidó szabad demokraták így vághattak volna vissza: „Igen, zsidók vagyunk. Van valami kifogásotok?" A levélre nem kaptam választ.

– Pünkösti Árpád egyik írása szerint[5] 1993-ban, egy tanulmányuk kapcsán megromlott a viszonya a Fidesz vezetésével, Orbán Viktorral.

– No comment. De tudja, mi az érdekes? Fideszes működésemről sok mindent összeirkáltak már, de a legritkább esetben fordult elő, hogy megkérdeztek volna, pedig bizonyos kérdések elől nem térhettem volna ki.

– Akkor egy ilyen kérdés – reméljhetőleg: Miért szűnt meg a tanácsadói szerepe 1994-ben?

– Igen, ez ilyen. 1994-ben elszállt az utolsó lehetőség, hogy középről győzzék le az utódpártot. Ha a Fidesz győzni akart, le kellett vonnia ebből a következtetést. Meg is tette. Ezt én nem helytelenítettem, ma sem gondolom, hogy helytelen lett volna. De abban a táborban, amelyet a Fidesz 1994 után alakított ki, nekem nem volt helyem. Mindenekelőtt azért, mert zsidó vagyok. Mások ennél sokkal messzebb mentek el, örökre leírták a Fideszt, velejéig antiszemita pártnak tartják. Én nem. *A vita reménytelen, az álláspontok megkövültek. Aki mégis hajlandó mérlegelni a dolgot, annak figyelmébe ajánlom, hogy a Fidesz 1994-es irányválasztásának köszönhető, hogy ma nincs fasiszta párt a parlamentben.*

– Ennek megvan a maga ára.

– Mindennek megvan az ára. Szerintem ez elég jó ár.

– Nem látja-e problémának azt, hogy bár a szélsőjobboldal kiszorult a parlamentből, de bekerült a Fideszbe? Hogy fideszes politikusok rendszeresen részt vesznek a szélsőjobb politikai rendezvényein, adnak interjút a Demokratának, szóval jelenlétükkel legitimálnak radikális jobboldali álláspontokat? Ráadásul minden egyes választási kampány során verseny lesz radikális jobboldali szavazatokért. Miért nem lehet, nyugat-európai mintára, szigorú határvonalat húzni a középjobb és a szélsőjobb közé?

– Ezek tények. Nekem is „problémát" okoznak. Sőt én, ha kell, még

erősebben fogalmazok, a nyilasokat nyilasnak nevezem. De ezen túl mit tehetnék? Ábrándokat kerget, aki azt hiszi, hogy „nyugat-európai mintára" tisztán lehet tartani a nagy politikai erőket a szélsőjobboldaltól. Ez a minta ma már Nyugat-Európában sem létezik. Gondoljon csak arra, hogy milyen hangokat hallat Müntefering, a német szocdem pártelnök. „Sáskatőke!" És akkor a szocdemek baloldali kihívóiról még nem beszéltem. Sarkozy, aki Chirac székére pályázik nagy eséllyel, most éppen Le Penék felé nyújtogatja csápjait. Nincs többé „szigorú határvonal". Ami nem jelenti azt, hogy ne kellene mindent megtenni a szélsőjobb ellen.

– Részt vett a HírTv előkészületeiben, majd otthagyta. Miért?

– Én nem ennek a HírTv-nek az előkészületeiben vettem részt, s még a csatorna megalapítása előtt kiszálltam. Azok a barátaim, akik a vállalkozást elkezdték, egy olyan hírcsatornát akartak csinálni, amely jóhiszeműen viszonyul a Fideszhez, de nem párttévé. Amikor őket kiszorították, én is sietve távoztam.

– Az utóbbi évek nagy politikai felbuzdulásaiban, aláírásaiban nem vett részt.

– Amikor megkeresnek, azzal utasítom el a dolgot, hogy én már ki-aláírtam magam. Az aláírásos akciók fölött eljárt az idő. Hacsak nem részei egy nagyobb léptékű, szervezett politizálásnak, mint például a Charta volt. De az már elkerülhetetlenül pártpolitika is. Minthogy azonban úgy alakult, hogy nem tartozom egyik párthoz sem, inkább más módon élem ki a politikai szenvedélyemet. Ha behívnak valamelyik tévébe vagy rádióba, általában elfogadom a felkérést, és mondom a magamét. Ráadásul ott van az új internetes szamizdatunk, amelyet Pogonyi Szabolccsal csinálunk. Az is politikai orgánum.

– A 2005. júliusi londoni terrortámadásokat egy sorozat részének tartja, vagy elszigetelt akcióknak? Az iraki háborúhoz mennyire van köze?

– Nyilvánvalóan nem elszigeteltek, és az iraki háborúhoz is van közük. Oszama bin Laden egy nyilatkozatában ezt a szónoki kérdést tette fel: „Miért nem támadjuk meg Svédországot?" De ne feledkezzünk meg arról, hogy 2001. szeptember 11-én az Egyesült Államok még nem akarta megtámadni Irakot, bár fontos kormányzati tényezők forgattak ilyesmi a fejükben.

– Izraelnek mi a szerepe a terrorhullámban?

– Naivitás, vagy annál is rosszabb azt gondolni, hogy a palesztin–izraeli viszony mindkét fél számára elfogadható rendezésén múlik a dolog. Most remény van arra, hogy ez bekövetkezik. Bár úgy lenne, de ettől nem fog abbamaradni a robbantgatás.

– Volt Izraelben?

– Igen, egyszer magánúton, egyszer egy konferencián. Jó lenne egyszer hosszabb időt eltölteni Izraelben, hogy megismerjem az országot.

– Ön korábban, legalábbis a zsidóság tekintetében, minek tartotta magát?

– Korábban, amikor még azt gondoltam, hogy mindent elvágólag kell meghatározni, azt mondtam, hogy magyar zsidó vagyok. De amerikai tapasztalataim rávezettek, hogy lazább is lehet az ember. Ott rengeteg zsidó barátom, ismerősön, kollégám volt. Mindegyik másképp volt zsidó, de mind magától értetődően az volt.

– Még az 1980-as években írt egy monográfiát a magyar zsidóság történetéről, ami – tudtommal – nem jelent meg. Hogyan, milyen körülmények között született a mű, és mire jutott benne?

– A nyolcvanas évek vége felé egy tudományos intézet azzal a feltétellel kapott külföldi támogatást egy ilyen tárgyú kutatásra, hogy nekem is adnak megbízatást. A magyarországi zsidó történelem 1895-ig, a recepcióig tartó szakaszát tanulmányoztam. El is készült a kézirat, de a rezsimváltás és sok minden más, amire itt nem akarok kitérni, elsodorta az egészet. Pedig ma is úgy érzem, érdemes lenne megjelentetni a kis könyvet.

– Van-e új antiszemitizmus Európában és Magyarországon?

– Régi? Új? Az antiszemitizmus már nem teljesen szalonképtelen Európában, mint a nyolcvanas évekig volt. Más kombinációkban is megjelenik, mint régen. A rasszisták, idegengyűlölők haladnak a korral, a jóléti állam ellen fordulnak, egyre kevésbé etatisták. Amerikában viszont a jobboldal legéleterősebb, Európára is nagy hatást gyakorló irányzata, a neokonzervativizmus Izrael-párti és filoszemita. A magyar jobboldal nehezen dolgozza föl ezt a sok újdonságot. Itt még mindig a régimódi antiszemitizmus dívik. De a nemeztarisznyás és nejlonszatyros miépesek mellett előbb-utóbb nálunk is megjelennek majd a kisportolt, de nem kigyúrt, menedzser kinézetű és menedzserszellemű, vagyis piacpárti rasszisták.

– Nagy előadást tartott még 2002-ben az igazságtételről, illetve idén nyáron, a Mindentudás Egyetemén elmondott előadásában is említette a dél-afrikai Igazságtételi Bizottságot.[6] Ha jól értem, a teljes bűnbánatot a nyilvános feloldozásnak kell követnie. Mik ennek az esélyei Magyarországon?

– Zéró. Ez komolyan fel sem merült, mint ahogy maga a büntetőjogi felelősségre vonás sem. De annak idején talán létre lehetett volna hozni egy olyan testületet, amely bizonyos nagy ügyekben, például az '56 utáni megtorlás ügyében, tanúként hallgatja ki a felelősöket, de csak a vallomás megtagadása, vagy az igazmondási kötelesség megszegése miatt kezdeményezheti büntető szankció kiszabását.

– A Sólyom-bizottság tagjaként mi volt az álláspontja?

– A bizottság megpróbálta figyelembe venni mind a hajdan megfigyeltek jogos érdekeit, mind a spicliséggel gyanúsítható személyek jogait. Ez volt a többségi álláspont, a többi részletkérdés.

– Hogyan látja az ügynöktörvényt ma?

– Leginkább az az érzéketlenség foglalkoztat, amivel az akták teljes nyilvánosságra hozatalának hívei a megfigyeltek magánéletének titkait kezelik. Nem az a baj, hogy esetleg kiderül valakiről, hogy viszonya volt Mancikával. Ennek többé-kevésbé elejét lehet venni. De ha mindenki szabadon turkálhat az aktámban, akkor elkerülhetetlenül kiderül, hogy milyen kellemetlen megjegyzéseket tettem ellenségeimről és barátaimról, meg egyáltalán milyen hülyeségeket

beszéltem. Nem volt valami kellemes tudat, hogy az ávósok hallgatódznak, a spiclik jelentenek, de attól nem kellett tartani, hogy mindenki beleütheti az orrát a magánéletembe.

– Mi a véleménye arról, hogy többen – főleg a Fideszből – a politikai életből való kizárással akarják büntetni az elmúlt rezsim bizonyos embereit?

– Én ezt tizenöt évvel ezelőtt sem tartottam helyesnek. De bármi lett volna is a helyes megoldás 1990-ben, azóta rengeteg titkos ügynök és más

kompromittált alak került magas köztisztségekbe. A választások és kinevezések utólagos megkérdőjelezése az egész rezsimváltás legitimitását vonja kétségbe. Ez számomra elfogadhatatlan. Hasonlóképpen nem lehet megkérdőjelezni azt a folyamatot – kivéve, ha el nem évült bűncselekményekre derül fény –, amely azt eredményezte, hogy a régi rezsim prominens képviselői nagytőkéssé reciklálták magukat, mert ez meg a tulajdonviszonyokat forgatná fel.

– Mi a véleménye az ún. gyűlöletbeszéd-törvény tervezett, MSZP által kezdeményezett szigorításáról? Hol húzódnak a gyűlölet jogi határai, és mennyit kell tolerálnia egy szólásszabadságot alapértéknek tekintő társadalomnak?

– Azok szerint, akik állandóan a „gyűlöletbeszédről" beszélnek, mindenki a szólásszabadság ellensége, aki megengedhetőnek tartja bizonyos tartalmú megnyilvánulásoknak, mondjuk a holokausztttagadásnak vagy a terroristák mártírként való dicsőítésének a betiltását. A vita arról folyik, hogy tartható-e az az álláspont, amely szerint soha, semmilyen körülmények között nem szabad betiltani olyan megnyilvánulásokat, amelyek nem jelentik a közrend megzavarásának közvetlen veszélyét. Szerintem nem tartható. Erről aligha lehet ugyan meggyőzni azokat, akik a másik álláspont hívei, mégis azt hiszem, hogy kénytelenek lesznek visszavonulni. Ennek alátámasztására hadd hivatkozzam egy aktuális fejleményre, amellyel rendszeresen foglalkozunk a Metazinon, a brit izgatási törvény szigorításának vitájára. Az Egyesült Királyságban jelenleg ott tartanak a dolgok, hogy a parlament valószínűleg hamarosan elfogad két olyan módosítást, amely sokkal szigorúbb, mint amilyenre eddig bárki gondolni mert Magyarországon.

– Öntől sokan várták azt, hogy nagy összefoglalásokat, műveket fog alkotni. Ezzel szemben inkább az oktatásban, kommentárok közlésében, tanácsadóként fejti ki erőit. Miért nem ír többet? Miért nem születtek az ön tollából nagyobb lélegzetű munkák?

– Megtisztelő várakozás. Azt remélem, hogy talán bizonyos mértékig képes leszek még eleget tenni neki. Hogy miért nem tettem eleget eddig? Sokféle mentséget hozhatnék fel, de igazából csak magamat okolhatom. Nem elég erős bennem a specializálódás hajlama, amire a monográfiaíráshoz szükség van. Magyarán: túlságosan sok minden érdekel.

– A Metazin?

– Úgy kezdődött, hogy egyre többet olvastunk az interneten. Elkezdtük küldözgetni barátainknak a talált érdekességeket. Aztán rájöttünk, hogy ebből akár rendszert is lehet csinálni. Január első napjaiban Pogonyi Szabolccsal vízre, pardon, netre bocsátottuk szemléző metamagazinunkat. Szemléink messzemenően kihasználják a médium lehetőségeit, tele vannak tűzdelve hipertext-hivatkozásokkal, a szemlézett tartalmakra vezető linkekkel.

– Végez-e még politikai tanácsadó tevékenységet?

– Ha felkérnek, s olyanok kérnek fel, akiktől korrektségre számíthatok, igen. De ez ritkán fordul elő. Inkább a média érdeklődik a véleményem iránt.

Bence György fontosabb önálló és szerkesztett kötetei, tanulmányai:

Kis Jánossal [Marc Rakovski álnéven]: **Le marxisme face aux pays de l'Est,** Párizs: Savelli, 1977, angolul: Towards an East European Marxism, New York, St. Martin's Press, 1977; Kis Jánossal: **A szovjet típusú társadalom marxista szemmel,** Magyar Füzetek Könyvei, Párizs, 1986; Kelemen Jánossal (szerk.): **Visszamenő politikai igazságszolgáltatás új rezsimekben,** ELTE BTK Társadalomfilozófia és Etika Tanszék, Budapest, 1990; **Kritikai előtanulmányok egy marxista tudományfilozófiához,** MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1991; (szerk. és bev.): **Láttuk-e, hogy jön?** T-Twins, Budapest, 1991; **Political Justice in Post-Communist Societies: The Case of Hungary,** The Woodrow Wilson International Center for Scholar, Washington DC, 1991; Kis Jánossal és Márkus Györggyel: **Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?,** T-Twins, Budapest, 1993; **Moses Hess a filozófiatörténetben,** Magyar Filozófiai Szemle, 1967; **Marcuse és az újbaloldali diákmozgalom,** Új Irás, 1968; Kis Jánossal [Marc Rakovski álnéven]: **L'union du capital et de la science,** Les Temps Modernes, 1976; Kis Jánossal: **The Two Systems in Action,** Comparative Studies in Society and History, 1978: 236–258.; Kis Jánossal [Marc Rakovski álnéven]: **La Hongrie est-elle réellement si différente?,** Esprit, 1978; Kis Jánossal: **On Being a Marxist: A Hungarian View,** The Socialist Register 1980, 1980; Kis Jánossal: **Határolt forradalom, megszorított többpártrendszer,**

feltételes szuverenitás, in: Bibó-emlékkönyv, 1980; **Az értelmiség útja a Tervhivatalig,** BUKSZ Budapesti Könyvszemle, Budapest, 1990; **Politische Justiz in postkommunistischen Gesellschaften: Der Fall Ungarn,** Europaeische Rundschau, 1990; **Átmenet és átmentés a humán tudományban,** BUKSZ Budapesti Könyvszemle, 1992; **A modern állam vallási semlegessége,** in: Keresztények és a szabadság, 34. Pax Romana kongresszus, szerk. Békés G. és Boór J., Katolikus Szemle, Róma, 1992; S.M. Lipsettel : **Anticipations of the Failure of Communism,** Theory and Society, 1994; **Politikai filozófia a rezsimfordulón,** in: Nyíri K. (szerk.), Filozófia az ezredfordulón, Áron Kiadó, Budapest, 2000; **Ügynökügyek magyar módra,** in: Halmai G. (szerk.), Ügynökök és akták. Nemzetközi konferencia az átvilágításról és az állambiztonsági iratok sorsáról, Soros Alapítvány, Budapest, 2003.

Jegyzetek

[1] Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988). T-Twins kiadó. Budapest, 1995. 3. kötet (Interjúk). „Interjú Kenedi Jánossal" (186–238.), 213.

[2] Uo., 214.

[3] Bence, Gy., Kis, J.: On Being a Marxist: A Hungarian View, The Socialist Register 1980, 1980. Magyarul: „Marxistának lenni." In: Marc Rakovski: A szovjet típusú társadalom marxista szemmel. Párizsi Magyar Füzetek. Párizs, 1983. (201–246.)

[4] A „másik Magyarország" Monoron, 1985-ben. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta: Rainer M. János, Budapest, 2005, 1956-os Közalapítvány.

[5] „A másik kiegészítés 1993-as történet. Fodor Gábor kilépése után a párt tanácsadói – Bence György, Fellegi Tamás, Kovács András és Such György – helyzetelemzést készítettek. Ebben megállapították, hogy „a Fidesz vezetői láthatólag nem akarják tudomásul venni, milyen nagy baj van". Megjósolták, ha nem lesz politikai irányvonalváltás, akkor az 1994-es választásokon tíz százalékot kaphat a párt, amely öt hónapja még harmincszázalékos népszerűséget élvezett. Bírálták az érzelmi politizálás terjedését, a pragmatikus szemlélet eltűnését. A lényeg: O. V. állítólag nyomban „fodorista irománynak" minősítette a szöveget. Annyira megingott a bizalma a szerzőkben, hogy többé nem hívták össze a politikai tanácsadó testületet: tovább már nem volt szükség politikai tanácsokra. „Az 1994-es választási kudarc után kiderült, hogy a pártelnökség tagjai sem ismerték a novemberi memorandumot, eltitkolták előlük is az elemzést." In: Népszabadság, 2002. március 2. („Késsel, villával.")

[6] Nemzetközi konferencia az átvilágításról és az állambiztonsági iratok sorsáról (Soros Alapítvány szervezésében). 2002. szeptember 6–7. A Mindentudás Egyetemén 2005. május 30-án hangzott el „A politikum sajátossága" című előadás.

Spielberg-film, mindenáron

Néhány hónappal ezelőtt egy hollywoodi díszlettervező érkezett Budapestre, hogy Párizsra emlékeztető helyszíneket keressen. A város kiszemelt pontjain lecövekelt, és 80 méteres sugarú köröket húzott maga körül: itt fog forgatni Mr. Spielberg. A körbe eső üzleteket kibérelték, az utcákat lezárták, az autókat elszállították, és mire Spielberg megérkezett, csak annyit kellett mondania: „Azt a sarkot szeretném látni a háttérben!"

Hosszan vitázhatnánk azon, hogy Spielberg mikor készített utoljára jó filmet, hogy nevezhetjük-e őt még tehetséges rendezőnek. Az kétségtelen, hogy az amerikai kritika minden munkájáért dicséri, és filmjei anyagilag is sikeresek. De ez még nem feltétlenül jelenti azt, hogy jók is. Csak azt jelenti: Spielbergnek elég volt néhány remekművet alkotnia ahhoz, hogy mára szent tehénként tiszteljék Hollywoodban. Utolsó nagy dobása talán a *Ryan közlegény megmentésé*nek első 40 perce volt, mely megújította a háborús film műfaját. Azóta többnyire tisztességes mestermunkák kerültek ki a keze alól.

Mindegy is, mit csinál: független és mindenki felett álló. Hobbiból filmezik. Unalom ellen. Évente készít egy filmet, ami Woody Allennek is rosszat tesz. Az óriás-költségvetésű *Világok harca* után most megint egy kisebb léptékű, személyes projektet valósít meg: az 1972-es müncheni olimpia rémtörténetét, illetve annak utóéletét. A *München* munkacímen futó film valójában nem az izraeli sportolók túszul ejtéséről és a végzetesen elhibázott túszmentésről szól, hanem a terroristák kézre kerítéséről, és a Moszad bosszújáról. Ha igaz, amit az újságok írnak. Mert Spielberg még nem nyilatkozott a témában.

Azt sem erősítette meg – igaz, nem is cáfolta –, hogy a magyar származású George Jonas *The Vegeance – The True Story of an Israeli Counter-Team* (A bosszú – Egy izraeli leszámolócsapat igaz története) című könyvéből indul ki. Amelynek minőségét, hitelességét a téma szakértői megkérdőjelezik. Az információt ellenőrizni kissé költséges: a könyv utoljára 1985-ben jelent meg, és aki interneten szeretné megrendelni, legalább 20 ezer forintot kell rászánnia. Mohammed Daoud bizonyára azt mondaná: kidobott pénz. A merénylet még élő, de bujkáló kitervelője most felbukkant a sajtóban, miután a *Reuters* riporterének nyilatkozatot tett. Közölte: ha Spielberg hiteles képet akar festeni az esetről, vele is beszélnie kellett volna. Így ajánlotta fel szolgálatait a mellőzött terrorista.

Spielberg azonban a Jonas-könyv gyengéit másképp orvosolta: a hírek szerint elfogultságát kompenzálta (a palesztinok nézőpontját is felvázolja), és egy olyan forgatókönyvírót szerződtetett az adaptálásra, akinek neve garancia a minőségre. Tony Kushner valójában nem is forgatókönyvíró, hanem színpadi szerző, akinek legismertebb művét, az *Angyalok Amerikában*t nálunk is játszották, nemrég pedig az HBO készített belőle díjnyertes filmsorozatot. Tony Kushnernek köze sincs Hollywoodhoz, olyannyira, hogy ez az első filmje.

A forgatókönyvről ennél többet nem lehet tudni – a forgatáson dolgozó magyar stábtagok sem ismerik. Csupán a legfontosabb feladatkört ellátó filmesek, az úgynevezett „top crew" kapott belőle. A kisebb feladatokra felkért magyarok még a dialógokat sem hallják, mert általában messze vannak a jelenet helyszínétől.

Merthogy – ezt már fölösleges is mondani – Spielberg Budapestre hozta a stábot forgatni. Főleg a 70-es évek Párizsa elevenedik meg itt, szóval ne csodálkozzon senki, ha manapság Yves Montand fénykorából származó plakátokkal találja szembe magát egy belvárosi utcán. A budapesti forgatás hat hétig tart, és ezzel a film legnagyobb részét veszik fel nálunk. (Máltán négy hétig dolgoztak, New Yorkba egy hétre utaznak, öt napra pedig Franciaország ad otthont nekik.) A magyar koprodukciós partner – nagy meglepetésre – egy olyan cég, a Flashback, amelynek nemhogy külföldi koprodukcióban, de filmgyártásban sincs nagy tapasztalata. (Pedig már van itt néhány produkciós iroda, amely komoly referenciákkal rendelkezik.) A Flashbackre mindazonáltal nincs panasz, minden profin működik. A forgatásra kb. kétszáz magyart toboroztak, a stáb többi kétszáz tagja húsz különböző országból érkezett. Ennyire nemzetközi csapat még az Egyesült Államokban is ritka.

Magyar Bálint oktatási miniszter és Steven Spielberg filmrendező az Alternatív Közgazdasági Gimnáziumban

A magyarok között a biztonsági őrök és a helyszínbiztosítók vannak legtöbben – köztük még fiatal orvost is találni, aki élete egyetlen filmes kalandjában szeretett volna részt venni. A legkomolyabb feladatot ellátó magyar stábtag – a koprodukciós produceren kívül – egy első asszisztens.

Spielberg magával hozta állandó operatőrét, a lengyel származású Janusz Kaminskyt, és vágóját, Michael Kahnt (aki a forgatással párhuzamosan montíroz egy belvárosi szálloda elkülönített szárnyában). Természetesen mindannyian Oscar-díjasok. A színészek között viszont nincs egyetlen A listás sztár sem – csak olyanok, akik még azzá válhatnak: Eric Bana *(Trója, Hulk),* Daniel Craig *(Lara Croft: Tomb Raider, Sorstalanság),* és Mathieu Kassovitz (*Amelie csodálatos élete, Ámen* – de ő rendezőként is elismert a *Gyűlölet* című filmjéért). Mindenki hozta magával a családját is, Spielberg egyik fia még a forgatáson is dolgozott.

Interjút egyikük sem adott – ami a jelenlegi hollywoodi rendszerben teljesen megszokott. Amíg tart a munka, mindenki titoktartási kötelezettséget fogad, beszélni róla csak akkor szabad – sőt kötelező –, amikor kijön a mozikban. Akkor ugyanis gőzerővel kell reklámot nyomni neki. Ez alól egyedül Spielberg kivétel, aki mégis megtörte a hallgatást, igaz, a filmről egy szót sem szólt. Viszont elment Budapest egyik legelitebb gimnáziumába, az AKG-ba (Alternatív Közgazdasági Gimnázium), és egy kisebb kísérőbizottsággal – amelyben még az édesapja is helyet kapott – végigült egy történelemórát. Amelynek témáját természetesen ő határozta meg: a holokausztról beszélgettek, és levetítették az általa létrehozott Shoah Alapítvány egy gyengére sikerült filmjét. Spielberg pedig elalélt az értelmes fogadtatástól – legalábbis a Magyar Televízió kamerája előtt. Aztán interjút is adott azzal a kikötéssel, hogy csakis az alapítványról lehet őt faggatni.

Spielberg szigorú előírásai visszatetszést válthatnak ki ugyan, de jogosak. Még az is, hogy a stábtagok nem nézhetnek hosszan a szemébe, és nem köszöngethetnek neki folyton. (Mindkettő standard kikötéssé vált a hollywoodi stúdiórendszerben, mert a sztárok számára így biztosítható legjobban a zavartalan munka.) Spielberg pedig már rég több mint sztár, és jóval több, mint egy ingadozó teljesítményt nyújtó hollywoodi rendező. Élő legenda, aki megteheti, hogy egy fél várost lezár, mert még nem tudja, milyen beállítás következzen, és megteheti azt is, hogy a forgatást végig improvizálja. Nemcsak a pénz miatt. Hanem mert számára csak az eredmény számít. A hat hét alatt, míg itt dolgozik, csupán hat szabadnapja van – a hétfők. A forgatások tíz-tizenkét órát tartanak, és előtte még ellenőrzi a vágók munkáját, utána pedig az aznapi musztert, tehát amit épp leforgatott. A filmezés örömét dolgozik, és azért, hogy mindent elmondjon, ami neki fontos.

B. K.

ELMENT EGY IGAZ EMBER

Kilencvenhat éves korában meghalt Simon Wiesenthal, a II. világháborús náci háborús bűnösök leghíresebb üldözője - jelentette be Marvin Hier rabbi, a Los Angeles-i Simon Wiesenthal Központ dékánja. Wiesenthalt, aki az antiszemitizmus és az előítéletek elleni harcnak szentelte életét, álmában érte a halál bécsi otthonában. „Azt hiszem, úgy emlékszik rá a világ, mint a holokauszt lelkiismeretére. Bizonyos szempontból ő lett a holokauszt áldozatainak állandó képviselője, akinek eltökélt szándéka volt az igazságszolgáltatás kezére juttatni a legsúlyosabb bűntett elkövetőit" - nyilatkozta az elhunytról Hier. „Wiesenthal a mauthauseni koncentrációs tábor felszabadítása után kezdett bele a náci háborús bűnösök felkutatásába. Eredményes tevékenységét az 1960-as évek közepétől kezdték el támogatni" - mondta Beer Iván, az Utolsó esély akció volt magyarországi koordinátora. Hozzátette: „mindenkit keresett, aki részt vett a gyilkolásban." Gyurcsány Ferenc miniszterelnök közleményében úgy fogalmazott: „Szegényebb lett az emberiség, mert elment egy igaz ember. Közülünk való volt: európai, sőt közép-kelet-európai, akinek személyes sorsa pontos lenyomata volt a mi hosszú huszadik századunknak." A hatvanas évek elején, Adolf Eichmann elfogása után előbb Bécsben, majd 1977-től Los Angelesben újraszervezte, hatékonyabb hálózattá alakította az 1947-ben alapított holokuszt dokumentációs központot. Aktivisták és szimpatizánsok ezrei segítették világszerte a munkáját. 1100 náci tettest sikerült bíróság elé vinniük (köztük a treblinkai láger parancsnokát, Franz Stangl-t), s további hatezer ügyet vizsgáltak meg nyomozásai alapján.

(MTI, SL)

„Mi csak a tudásunkat, segítségünket, kedvességünket tudjuk felajánlani...”

Fritz Zsuzsannát, a Bálint Ház nemrég kinevezett új igazgatóját – korábban programigazgatóját – eddigi tevékenységéről, a zsidó közösségi életről és jövőbeli terveiről kérdeztük.

– Mivel foglalkozott a „zsidó közösségfejlesztés” előtt?

– Eredetileg angol–orosz szakos tanár vagyok, két évet tanítottam egy gimnáziumban, majd 1990-ben a Jointhoz kerültem, azóta is itt dolgozom. Főként oktatással, illetve ifjúsági és gyermekprogramok szervezésével foglalkozom. Tizenöt éve szervezem a szarvasi tábort is, ahol ifjúsági vezető voltam, öt éve pedig programigazgatója lettem. Emellett óraadóként zsidóságot tanítok a Scheiber Sándor Gimnáziumban.

– Létezik valamiféle előírás arra vonatkozólag, milyen feladatokat kell ellátnia a Bálint Háznak?

– A Bálint Házat – a Mazsihisz némi támogatásával – kezdettől fogva a Joint működteti, tartja fenn. Éppen most fogalmazunk meg egy úgynevezett „mission statement”-et, amelyben már az új célokat fogalmazzuk meg, azt, hogy hova kívánunk eljutni a következő években. Ezt azzal összefüggően próbáljuk kialakítani, hogy az itt dolgozókból jól együttműködő csapatot kovácsoljunk, akik így e folyamat részeseinek érezhetik magukat. Mi ugyanis öt–tíz éves távlatokban szeretnénk gondolkodni, nem egy-két hónapos programtervekben. Munkatársaim egyébként a „régi gárdából” kerültek ki. Új kollégám van, Nagy Ákos, aki korábban a Somer, majd a Kidma ifjúsági szervezeteket vezette.

– Milyen változásokra számíthatunk az elmúlt tizenöt évhez képest?

– Eddig úgy tekintettek ránk, mint egy művelődési vagy kultúrházra, aminek az a feladata, hogy programokat szolgáltasson a közönségnek. Az emberek bejöttek, passzívan végighallgattak egy előadást, aztán két-három hónapig ide se néztek, a legtöbb esetben nem váltak a közösség részévé. Ez nem is volna probléma, de ha közösségi házról van szó – ami nyilván kevésbé ismert a magyar zsidóság körében, hisz ez az első –, akkor, mint mindenütt a világon, egyfajta ernyővagy gyűjtőintézményről beszélünk, ami ugyan szolgáltat is, mégis mások a sikeresség kritériumai. Egy ilyen helynek fontos közösségépítő szerepe van, inkább azért látogatják, mert tudják, hogy itt barátokat, közösséget találnak. Nemrég egy szemináriumot rendeztünk a zsidóság alapjairól, kifejezetten olyan közönséget célozva meg, amely sokat jár a Bálint Házba, mégsem vesz részt aktívan a közösségi életben. Itt is hasonló véleményekkel találkoztunk: sok az érdekes előadás, de nincs interaktivitás, nem alakulnak ki kapcsolatok. A mi célunk, hogy olyan kis közösségek jöjjenek létre, mint például az évek óta öt–tíz fő által, nagy odaadással működtetett Jiddis Klub. Harminc hasonló, külső kezdeményezésre a mi segítségünkkel megalapított kis társaság megszületését már sikernek könyvelhetnénk el. Kis költségvetéssel dolgozunk, tehát abban nem tudunk versenyezni, hogy nagyszabású, közönségcsábító programokat szervezzünk. Mi csak a tudásunkat, a segítségünket, a kedvességünket tudjuk felajánlani.

– A verseny nem csupán általában véve, de a zsidó szervezetek között is meglehetősen nagy.

– Igen, és sajnos nagyon kevés emberért versenyez nagyon sok szervezet. Az egyik legfontosabb váltás éppen abban áll, hogy előre leszögezzük: mi senki számára nem kívánunk konkurenciát jelenteni. Nem akarunk versenyre kelni a Micve Klubbal, a Mazsikével, vagy a zsinagógákkal, hanem a koncertek, kulturális rendezvények helyett – amelyek kisebb számban természetesen folytatódnak – a hangsúlyt a befogadó színtér megteremtésére helyezzük, amely helyt ad minden egyéni vagy közösségi szerveződésnek. Ehhez, ha kell, partnerséget, ha kell, ötleteket adunk, vagy az infrastruktúrát biztosítjuk, ám semmiképpen sem versenyezni akarunk.

– Léteznek már konkrét tervek is?

– A legsikeresebb programok eddig is a családi és gyerekprogramok voltak, ezeket mindenképpen folytatni fogjuk. Nagyon népszerű a Sávuot éjszakai tanulás, sokan egész évben kizárólag erre látogatnak el. Szemináriumokat szervezünk az ünnepek előtt, később pedig olyan szabadegyetemet szeretnénk indítani, ami részben vallásoktatásból, részben zsidó művelődéstörténetből állna.

– Nem tart attól, hogy ezzel el is veszíthetik a közönség egy részét?

– Tény, hogy létezik egy törzsközönség, amely várja a nagy neveket, a híres fellépőket, és csakis ezekre a rendezvényekre jön el – reménykedem benne, hogy sikerül olyan beszélgetősfórumos esteket szerveznünk, melyek képesek számukra ezeket kiváltani.

– Az ön tervei a Joint koncepcióváltását is tükrözik, ami egyre inkább az élő közösségek támogatását igyekszik megvalósítani?

– Nem tudom, mennyiben van erről szó, hiszen amikor az első világháború után a Joint megkezdte működését, főleg „a három R"-re koncentrált, vagyis *rescue, relief and rehabilitation:* menekítés, támogató gondoskodás és újjáépítés. A tizenöt éve megindult kelet-európai zsidó reneszánszig a túlélők segítését és a közösségek talpra állítását ösztönözte. Az újjáéledés valóban paradigmaváltást szült, mert immár a közösségfejlesztést és az oktatást is ugyanolyan, sőt egyre nagyobb értékként kezeli.

– Gyerekekkel foglalkozván, biztosan látja, mennyire eredményes ez a munka.

– Mindig a mentalitás megváltoztatása a legnehezebb. Pénzt mindig lehet szerezni, de azt elérni, hogy az emberek aktívabbá váljanak és támogassák saját közösségüket, már sokkal nagyobb kihívás. Ma már létezik egy olyan nemzedék, amelyiknek – nem úgy, mint nekünk – természetes a zsidóság, mert abban nőtt fel. Tapasztalataim szerint ők tevékenyebbek, keresik a kapcsolódási pontokat, mindazzal együtt, hogy a zsidó ifjúsági szervezeteknek a kilencvenes évek elején-közepén volt a legnagyobb hatásuk, amikor a korábbi közösséget biztosító intézmények felbomlóban voltak, és helyettesíteni tudták azokat. Manapság azon kell törni a fejünket, hogy a zsidó közösséget mint olyat, versenyképessé tegyük.

– A Joint mindig hangsúlyozza: nem lesznek itt örökké, hogy segítséget nyújtsanak.

– A Jointnak az a feladata, hogy egyfajta katalizátor legyen. Akkor távozik, ha látja, hogy sikerült beindítania azokat a folyamatokat, és azt az intézményrendszert, ami képes fenntartani a közösség önállóságát. Mindannyian úgy érezzük, hogy ez még messze van.

cs. m.

TALÁLKOZÁS A PÁPÁVAL

Interjú dr. Bán Györggyel, az amerikai Ronald S. Lauder Alapítvány ügyvezető elnökhelyettesével

– A Jewish Telegraphic Agency által közzétett hír szerint ön találkozott és beszélt a keresztény világ fejével. Mondana erről néhány szót?

– Idén Németországban, Kölnben rendezték meg a XX. „Világifjúság napja" találkozót, ami kétségtelenül a világ keresztény ifjúságának legjelentősebb eseménye. Mintegy egymillió fiatal utazott Kölnbe a világ szinte minden országából, hogy láthassa, megismerhesse a pápát.

– Hogyan került sor az önök találkozójára?

– A pápa már programja összeállításakor nyilvánosságra hozta szándékát, hogy fel kívánja keresni a kölni zsinagógát. Ennek külön jelentőséget nem csak az adott, hogy ez volt a valaha megtörtént második pápai vizit egy zsinagógában (az elsőre Rómában került sor, amikor II. János Pált a római főrabbi üdvözölte a zsinagóga bejáratánál), hanem az a feszültség, melyet egy korábban tett nyilatkozata okozott a terror sújtotta országokról, melyből Izrael kimaradt, és amely feszültség mára elsimult Ariel Saron izraeli miniszterelnök Vatikánhoz írott levelével. Ami pedig személyes meghívásomat illeti, az általam irányított Ronald S. Lauder Alapítvány támogatása tette lehetővé a holokauszt utáni első zsidó iskola, a Lauder-Morijah megnyitását Kölnben, amelynek nemcsak a felépítésében, de működtetésében is jelentős szerepet tölt be az alapítvány. E szoros kapcsolat indokolta személyes meghívásomat.

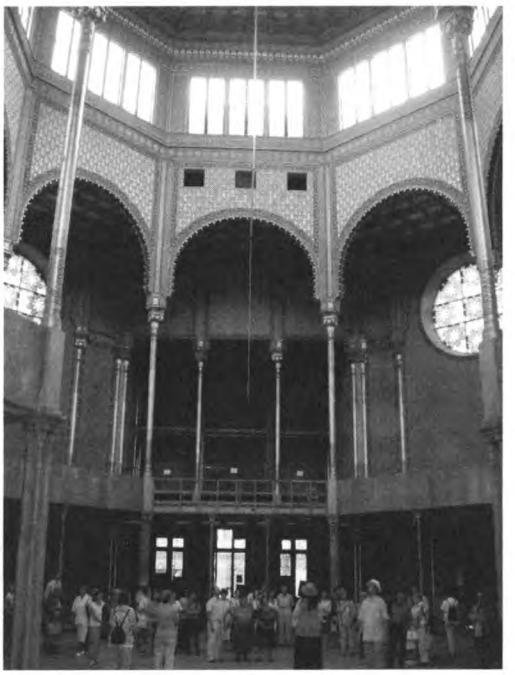

– Milyen személyes benyomásokat szerzett a találkozón?

– Természetesen nagy megtiszteltetésnek éreztem, hogy bemutattak XVI. Benedek pápának, hiszen erre kevés embernek és feltehetően még kevesebb zsidónak adódik lehetősége. Egy törékeny, nagyon kedves, halk szavú tudóst ismertem meg benne, aki nagy érdeklődést tanúsított alapítványunk Közép- és Kelet-Európában 1987 óta folyó zsidó oktatási tevékenysége iránt. Külön meghatott a pápai emlékérem, amellyel beszélgetésünk végén, találkozásunk emlékére megajándékozott.

A Mazsihiszé a Rumbach

Sokéves huzavona után visszakerül a Budapesti Zsidó Hitközség tulajdonába a Rumbach utcai zsinagóga, amelyet 1984-ben hárommillió forintért adott el az akkori hitközségi vezetés. (A Magyar Izraeliták Országos Képviseletének akkori főtitkára Seifert Gézáné volt, aki e sorok írójának azt mondta, a zsinagógát az ő tudta nélkül adta el az akkori elnök, Bárdi Dezső. A történteket utólag rekonstruálni nemigen lehet: Frojimovics Kinga levéltáros a rendszerváltás után a hitközségi irattárban talált egy „Rumbach" feliratú dossziét, ami azonban teljesen üres volt.)

Az ÁPV Rt.-vel kötött megállapodás alapja az volt, hogy a hitközség lemond a kártalanítás során számára megítélt, de ténylegesen birtokába még nem került Budakeszi úti villáról, amelyben a közelmúltig a kanadai követség működött.

A Rumbach a BZSH birtokába kerül, ezért szeptember 8-án a BZSH közgyűlése fogadta el 100 százalékos támogatással az ingatlancseréről szóló javaslatot. A közgyűlést villámgyorsan, nyilvános hirdetmény nélkül hívták össze, mivel esedékessé vált az ÁPV Rt.-vel kötött elvi megállapodás aláírása. Az épület még nincs a BZSH tulajdonában – tájékoztatott Streit Sándor, a BZSH elnöke –, mert az ingatlancseréről a konkrét megállapodást még nem írták alá. Streit Sándor reméli, hogy a technikai kérdésekben meg tudnak majd egyezni.

A hajdani legnagyobb Status Quo Ante irányzatú közösség legnagyobb templomára bejelentette igényét a Chabad Lubavics mozgalom is. Igényüket arra alapozták, hogy nem olyan régen „Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség Status Quo Ante" (EMIH) néven alakultak egyházzá, és a hajdani Status Quo egyház jogutódjának tekintik magukat. Az EMIH ügyes húzása felbosszantotta a Mazsihisz vezetését, amely erre gyorsan bevetette a Status Quo Ante elnevezést a debreceni zsidó közösség hivatalos nevébe (amely 1945 előtt valóban ehhez az irányzathoz tartozott), ekképp jelezve, hogy e Magyarországon bevett hagyományos „márkanév" őt illeti.

A zsinagóga tulajdonjoga azonban nem a neveken, hanem a kapcsolatokon dőlt el. A kitűnő nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező EMIH, amely Jonah Metzger izraeli askenáz főrabbi támogatását is maga mögött tudhatja, húsz tekintélyes európai ortodox rabbi Gyurcsány Ferencnek címzett pártfogó levelét mutathatta fel. A Mazsihisz beágyazottságával, politikai nexusaival azonban nem vehette föl a versenyt. Utóbbi még mindig „a" magyar zsidóság képviselője a hazai színtéren.

Míg a lubavicsi mozgalom ténylegesen működő zsinagógát hozott volna létre, a Mazsihisz lehetséges terveiben (persze a zsinagóga mellett) iroda, kultúrközpont, turisztikai centrum is szerepel. A svájci Karl Lutz Alapítvány emlékhelyet kíván létesíteni a Rumbachban. Mindezek azonban csak elképzelések, mivel döntés semmiről sem született, és a megkérdezett BZSH-elöljárósági tagok nem jelezték, hogy a közeljövőben ilyesmi esedékes lenne. Az elmúlt években több vázlatos terv, elképzelés is született, de egyik sem vált hivatalossá. Kérdés azonban, hogy mindennek mennyi jelentősége van: a zsinagógákkal kapcsolatos hitközségi döntéshozatalt (lásd Páva utca) a parttalan viták és az adminisztráció által teremtett kész helyzetek fémjelzik.

Streit Sándor szerint a felújítás amúgy is egymilliárd forint körüli összegbe kerülne, ami az évi hárommilliárdos büdzsével dolgozó hitközségnek nem áll rendelkezésére. Elképzelése szerint az állami garanciával történő hitelfelvétel a járható út, amelynek részleteit valamilyen konstrukcióban aztán az állam törlesztené – ahogyan a Scheiber Sándor Gimnázium építésekor is történt. Óvatos fogalmazása szerint „több év", míg az épület megnyithatja kapuit a hívők (?), emlékezők (?), turisták (?) előtt.

Az egykori kanadai nagykövetségi épülettől sem akar végleg megválni a zsidó közösség. A hivatkozási alapot az Állami Számvevőszék (ÁSZ) jelentése képezi, amit a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (Mazsök) gazdálkodásáról írt. Számos kritikai megjegyzés mellett az ÁSZ az állam felé tett ajánlásaiban megjegyzi: a közalapítvány vagyona nem alkalmas akkora jövedelem megtermelésére, amit az állam által számára előírt feladat megkövetel. Ezen az alapon a zsidó vezetők szeretnék, ha a Mazsök portfóliója bővülne – egyebek közt az említett ingatlannal. Az állam részéről pozitív visszajelzés egyelőre nem ismeretes.

(jég)

antiszemitizmus.hu

Magyar Nemzet, augusztus 16.

Nincs rosszabb párosítás, mint amikor a rosszhiszeműség keveredik a tudatlansággal, ahogyan a *Magyar Nemzet Sitkei Levente* által jegyzett vezércikkében is *(A cionizmus vége):*

„(…) Izrael történelme során még soha nem kényszerült ilyen helyzetbe. Az ideológiai-vallási alapon létrehozott állam még nem került szembe ilyen komolyan önmagával, így kezelni sem tudja most ezt a problémát. Persze nem az állig felfegyverzett katonák vagy a politikai vezetés képtelen választ adni az égető kérdésekre. Előbbiek parancsokat teljesítenek, így a lelkiismeretükkel nem kell elszámolniuk. Az utóbbiak pedig, akik az utasításokat kidolgozták, könnyen átsiklanak a fölött, hogy a bajt ők és jogelődjeik zúdították a népre. Az egyszerű jeruzsálemi, tel-avivi, haifai járókelőre, aki a szívéhez kap, ha a kivonulásról van szó. Ő ugyanis tényleg nem tud a telepesek szemébe nézni, még ha nem is ért velük egyet."

Az első ténybeli tévedés, hogy Izrael még nem került ilyen helyzetbe. A szerzőnek nem kellene az egész közelkeleti történelmet átböngésznie, csak 1979-ig visszamennie, amikor is Izrael a gázainál nagyobb létszámú Sínai-félszigeti telepeket számolta fel az Egyiptommal kötött békéért cserébe.

„Csak azt látja, hogy ezekkel az emberekkel valaki nagyon a bolondját járatta, s időközben a nem túl szépen indult, ám a mostaninál azért reményteljesebb cionista kísérlet egyre inkább önmaga paródiájává vált. Herzl Tivadar valaha azt hitte, hogy a világ zsidóságát egy országba lehet letelepíteni. Az évek és a háborúk során kiderült, ez nem olyan egyszerű, mint azt egy – kétségtelenül jó szándékú – író elképzeli. Ariel Saron izraeli miniszterelnök persze nem hallgat az idők szavára, és továbbra is egymillió zsidó »hazahívását« ígéri. Közben nem veszi észre, hogy az említettek új hazájuk megbecsült állampolgárai, akik alkalmasint magyaroknak, amerikaiaknak, franciáknak érzik magukat. Közben pedig cseppet sem vágynak arra, hogy elhagyják otthonukat, és Izraelbe költözzenek."

Azon az alapon levonni a következtetést cionizmusról, hogy nem települt minden zsidó Izraelbe, kicsit komikus. Ezen az alapon a magyar államiság és a rendszerváltás is kudarc, mert nem él minden magyar az állam határai között. Herzl célja az volt, hogy legyen egy olyan zsidó otthon, ahová minden zsidó hazatérhet – ha mindenki ezt teszi, az persze a legjobb. A más államokban élő zsidók közül sokan valóban szeretnének az adott ország megbecsült és hű polgárai lenni, de időről időre akadnak olyanok, akik ezt szeretnék megakadályozni. Ezért vándorolt ki az utóbbi két évben sok zsidó például Franciaországból.

„A kivonulás megpecsételte a cionizmus sorsát. A zsidóság öntudatára építő mozgalom azt hirdeti, hogy a Szentföld Isten adománya a választott népnek, így az elidegeníthetetlen. A zsidók csak jogos tulajdonukat vették vissza, amikor 1948-ban kikiáltották Izrael államot. Ki lehet találni bármilyen csavaros magyarázatot a kivonulás védelmében, ám tény, hogy ezzel Izrael elismeri vereségét az ígéret földjének egy részéért vívott harcban. Persze nem elhanyagolható az sem, hogy a cionista kísérlet 57 éves fennállása alatt sem tudta magához vonzani a zsidóság többségét.

A világon ma nagyjából 13 millióan vallják magukat zsidónak, ebből több mint hatmillió él az Egyesült Államokban, s öt és fél millió Izraelben. A bevándorlás ösztönzésére tett próbálkozások pedig nem működnek az elmúlt években, azok ugyanis, akik le akartak telepedni a Közel-Keleten, már megtették ezt. Mostantól pedig lehetséges, hogy a csalódott telepesek távoznak – nem az Izraelben nekik felajánlott házakba, hanem talán szülőhelyükre, Amerikába, Argentínába vagy Európába. Ahol zsidóként élhetnek, s nem kell szembekerülniük saját népükkel és annak vezetőivel."

Kettes számú tévedés összekeverni a cionizmus célját a vallásos célokkal (még ha a vallásos cionisták egyesítik is a kettőt). A gázai kivonulás már csak azért sem lehet vereség, mert Gázát (ahogy Ciszjordániát) Izrael soha nem annektálta, hanem alku tárgyának tekintette az arab világgal szemben – a területet békéért elv alapján. Ez a harmadik számú durva tévedés, és egy szakújságírótól igen kínos.

*

Magyar Nemzet, 2005. szeptember 6.

A *Magyar Nemzet* – tegyük hozzá, a rádió információira hivatkozva, de mégiscsak – azt mutatja be, hogyan lehet egy-egy fontos momentum elhallgatásával hangulatot kelteni. A híradás először beszámol arról, hogy:

„Izraeli katonák lelőttek egy 17 éves palesztin fiatalt, miközben tüntetők be akartak hatolni egy már lerombolt gázai övezeti telepre."

Azonban sem a hír elején, sem a továbbiakban nem tudhatjuk meg, hogy mi előzte meg a halálos lövést.

„Az izraeli hadsereg közlése szerint a katonák először két figyelmeztető lövést adtak le, hogy elkergessék a több mint 40 palesztin fiatalt, akik Hamász-zászlókat tűztek ki a házakra a volt zsidó telepen, ahol az izraeli katonák még nem számolták fel állásaikat."

A tudósítás elhallgatja, hogy a palesztinok rátámadtak a katonákra, akik védekezésképpen lőttek a támadókra. Így a hírszerkesztő azt a látszatot kelti, hogy az izraeliek „csak" azért lőttek rá a palesztinokra, mert behatoltak egy kiürített zsidó telepre, pedig már nem is tartózkodnak megvédendő zsidó civilek Gázában.

A www.antiszemitizmus.hu honlapon szerkesztőségünk hetente szemlézi és elemzi a magyar sajtó zsidó- és Izrael-ellenes publikációit.

Félelmetes napok

A hagyomány szerint Ros Hasanakor három könyvet nyitnak az Égben, az elsőbe kerülnek az igazak, a másodikba a gonoszak, és a harmadikba az „átlagosok", akiknek még van lehetőségük arra, hogy jom kippurig megbánják bűneiket. A Tóra szerint Mózes ezen a napon hozta le az újból elkészült kőtáblákat, az Örökkévaló megbocsátásának jeleként. Az alábbi talmudi aggádák, és a Maimonidesz munkájából származó részletek a megtéréssel, a bűnbánattal, a bűnbocsánattal foglalkoznak.

JÓLESZ KÁROLY, KINCSESTÁR[1]

MILYEN LEGYEN A MEGTÉRÉS?

Ha valaki azt mondaná magában: „Bűnözöm és megtérek, azután újra bűnözök és megtérek, azután újra bűnözöm és újra megtérek", annak sohasem adatik meg, hogy megtérhessen.

Aki azt gondolja magában: Bűnözhetek annyit, amennyit csak akarok, hiszen az Engesztelő Nap úgyis elhozza a megbocsátást számomra, az tudja meg, hogy az Engesztelés Napja sohasem hoz számára megbocsátást.

Az Isten ellen elkövetett bűnökért az Engesztelés Napja elhozza a megbocsátást, de a felebarátja ellen elkövetett vétekre csak akkor van megbocsátás Jom Kippurkor, ha embertársa is megbocsát neki. *(Joma 85b)*

A BŰN VAGY A BŰNÖS TŰNJÖN EL?

R. Méir lakóhelyén sok fékezhetetlen ember lakott, s ezek sokat kellemetlenkedtek a Bölcsnek. R. Méir azon imádkozott, hogy haljanak meg. Kérését hallotta felesége, B'rurjá, s haragosan szólt férjére: Nemde az van írva: „Szűnjenek meg a vétkek *(Zsolt 104,35)*, és nem az, hogy legyen végük a bűnösöknek?"

S mindehhez el kell olvasni a vers végét: „És nincsenek többé gonoszok." (Uo.) Ez is megerősíti azt, amit mondottam: Ha megszűnnek a vétkek, természetes, hogy nem lesznek gonoszok sem. Azért könyörögj, hogy irgalmazzon nekik az Úr, és legyen erejük, hogy elforduljanak a bűnöktől. *(B'ráchot 10a)*

A MEGTÉRŐNEK MEGBOCSÁT AZ ÚR

R. Jichák mondotta: Az Úr így szólt Jeremiás prófétához: Menj és szólítsd fel Izráel fiait a megtérésre! Jeremiás így is tett, odament közéjük, de Izráel fiai szégyenkezve mondták neki:

– Egész éven át vétkezünk és letérünk az egyenes útról. Csak szégyenkezve járulhatunk eléje, s nem bocsánatkéréssel. Vajon eltűntek azok a hegyek a föld színéről, ahol bálványokat állítottunk fel, s a völgyek, melyekben idegen istenek előtt borultunk le?

Az Úr visszaküldte hozzájuk a prófétát ezzel az üzenettel: Ha ti bűnbánattal szívetekben járultok elém, mi félnivalótok van? Nem érzitek-e, hogy mikor felém közeledtek, Égi Atyátokhoz jöttök? *(P'sziktá 28)*

AZ EGYETÉRTÉS ELHOZZA A BŰNBOCSÁNATOT

Írva van: „A szorultságod idején meghallgat az Úr!" *(Zsolt 20,2)* Dávid király tudva tudta, hogy egy napon elpusztul majd a Szentély, és azzal együtt az ott gyakorolt vallási kultusz is. S mindez a zsidó nép bűneiért. Dávid király nagyon elcsüggedt és bánkódott népe keserű sorsa felett. Megkérdezte Istent, talán van engesztelés bűnös népe számára?

Ha a rájuk zúduló bajok szörnyű óráiban megvallják és megbánják bűneiket, megbocsátok nekik. Ha a vész idején nem bontja meg széthúzás egységüket, és együttesen kérnek bűnbocsánatot, meghallgatom kérésüket és megbocsátok nekik – felelte az Isten. *(Midrás Sóhár Tov 27)*.

MAIMONIDESZ: A MEGTÉRÉS ÚTJA[2]

1. fejezet
A BŰNBÁNAT ENGESZTELŐ HATÁSA

2. §. Az engesztelőnapi bűnbak az egész Izrael engesztelődését szolgálta, ezért a pusztába küldése előtt a főpap egész Izrael nevében tett bűnvallomást, teljesítvén a parancsot: „Vallja be egész Izrael bűnét!"

Teljes szívből jövő bűnbánat minden bűnt kiengesztelt, legyen az akár könnyű, vagy súlyos, szándékos vagy tévedésből jövő. De bűnbánat nélkül csak a könnyebb bűnök engesztelődésére szolgálhatott.

Mit értünk könnyebb és súlyosabb bűnök alatt? Súlyos az a bűn, amelyért halálbüntetés jár. Idetartozik még a hamis eskü, bár nem jár érte halálbüntetés. A könnyebbek közé tartoznak a

Minden kedves olvasónknak jó évre való beíratást és bepecsételtetést kíván

A Szombat szerkesztősége

többi parancsolatok és tilalmak, ha az áthágásuk nem a „Karét", az idő előtti elhalálozást vonja maga után.

3. §. Most, hogy a Szentélyt és az engesztelőoltárt nélkülöznünk kell, csak egyedül a megtéréssel tehetjük jóvá bűneinket. Még ha valaki egész életén keresztül gonosz volt, de végül mégis megtér, nem hozhatják többé emlékezetébe múltját. „Amely napon megtér gonoszságától, nem botlik meg többé gonoszságban."

Van egy napunk, az engesztelőnap, amely önmagában, külön is jóváteheti minden megtérő bűnét. „Ezen a napon engesztel érettetek az Úr" – mondja az Írás.

2. fejezet
MELYIK AZ IGAZI MEGTÉRÉS?

5. §. A megtérő dicséretére válik, ha a nyilvánosság előtt tesz bűnvallomást, ha mások előtt is feltárja a felebarátjával szemben elkövetett sérelmeket és bűnöket, s így szól: „Vétkeztem X. Y. ellen, ezt és ezt követtem el, és most őszintén megbánom és sajnálom." Aki pedig vélt büszkeségből nem tárja fel bűnét, hanem azt elpalástolni igyekszik, bűnbánása nem lehet teljes. „Aki bűnét eltakarja, nem boldogul soha."

A nyilvánosságra hozatal csak a felebarátunkkal szemben elkövetett bűnöknél kívánatos. Ha Isten ellen vétünk, akkor nincs erre szükség, az még kérkedésnek és arcátlanságnak is minősül. Az Isten ellen való megtérésünknél csak a bűn halk elmondására van szükség. Halkan soroljuk fel bűneinket, hogy senki ember ne hallja, mert a tudat, hogy senki sem tud bűneinkről, jót tesz. „Boldog, aki bűnét magában hordozza és (mások előtt) eltakarja."

6. §. Bár minden idő alkalmas a megtérésre és könyörgésre, a tíz bűnbánó nap mégis a legalkalmasabb erre. Isten ekkor fogadja legszívesebben a megtérni akarót, amint a próféta mondja: „Keressétek az Örökkévalót (abban az időben), amikor számotokra (a leginkább) megtalálható." (Vagyis: a 10 bűnbánati napon.)

Ez csak az egyénre vonatkozik. A közösség, ha bármikor megtér és egész szívéből Istenhez fordul – meghallgatják, amint azt megírták: „Ki olyan, mint az Örökkévaló, bármikor Hozzá kiáltunk!?"

3. fejezet
ÉRDEMEK ÉS BŰNÖK MÉRLEGE

2. §. Ha valakinek több a bűne, mint az erénye, rögtöni halált érdemel, amint megírták: „Bűneid sokasága miatt..." Ugyanígy rögtöni pusztulást érdemel az az ország, melynek lakói javarészt bűnösök. Szodoma példájából is láthatjuk ezt: „Szodoma és Gomora jajkiáltása számos, és bűnük igen súlyos, leszállok és elpusztítom őket." De igen súlyos az egész világ helyzete is, ha bűneik számosabbak érdemeiknél, amiként olvashatjuk: „Látta az Úr, hogy nagy az emberi gonoszság a földön."

A mérleg arányát természetesen nem a mennyiség, hanem a bűnök súlya, minősége adja. Van olyan érdem, amely sok bűnt feledtet, és bűn, amely sok érdemet homályosít el. Az egyikről azt olvassuk: „Mivel jó dolgot mívelt...", a másikról: „Egy bűnös sok jót veszít..." Ezek mérlegelése nem az ember feladata. Isten annak tudója, hogy miként kell a bűnöket az érdemekkel szemben értékelni, mérlegelni.

3. §. Aki bánkódik amiatt, hogy valami jót tett és szívében, úgy gondolkozik, hogy „semmi hasznom abból, hogy jó voltam és érdemeket szereztem", az elveszti azt a jogot, hogy cselekedetei elbírálásánál érdemeit figyelembe vegyék. Erről tartották azt, hogy „az igaz ember sem szabadul a gonoszság napján". Forratlan jellemű, nem igaz ember az, ki jó cselekedeteit utólag bánja meg.

Nemcsak a halál napján, hanem minden újévkor megvizsgálják az ember bűneit és érdemeit. A jámbor életben marad, a gonoszt halálos büntetéssel sújtják, a közepes erényű sorsa Jom-Kipurig függőben marad. Ha addig megtér, életben marad, ha nem, a halálnak szánják.

Összeállította:
Peremiczky Szilvia

[1] Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1996. 100–102.

[2] Részletek. Fordította: Klein Károly. Miskolc, 1897 (in: www.zsido.com).

Kedves Olvasónk!

Pestiesen szólva:

van egy jó és egy rossz hírünk az Ön számára.

Melyikkel kezdjük?

A rossz hírt
a 29. oldalon,
a jó hírt pedig
a 31. oldalon
találja.

Kérjük, olvassa el
mindkettőt, az Önnek
tetsző sorrendben.

AGATA BIELIK-ROBSON

Két odüsszeia, avagy meditáció a remény hiányáról

„Van remény – csak nem számunkra."

(Franz Kafka)

A *felvilágosodás dialektikája* című könyvükben Max Horkheimer és Theodor Adorno, a neves szerzőpáros nem kevesebbet állít, mint hogy a modern kultúrát megteremtő fő civilizációs erő nem más, mint a *rejtélyes előli menekvés*. Az ember csak úgy léphet ki a természet világából, ha felszabadítja magát a rejtélyek hagyományos birodalma, azaz a mítoszok alól; csak akkor képes saját létezésének átlátható szabályait megteremteni, és ezáltal rátérni a felvilágosodás ösvényére, ha felülemelkedik az elemek ambivalenciáján. Elfordulni a rejtélyestől és a továbbiakban anélkül élni: Horkheimer és Adorno szerint ez az az ideál, jobban mondva, az a rendező eszme, amely az emberiség egyetlen érvényes vállalkozása.

A Frankfurti Iskola alapítóinak tolláből kikerülő többi íráshoz hasonlóan ez az üzenet is minden, csak nem világi. Kiábrándult korunk egyik legnagyobb és talán legszerencsétlenebb tévedése, ha *A felvilágosodás dialektikáját* a felvilágosodás vallástalan, szkeptikus vonulatába illeszkedő profán műnek értékeljük, dacára erőteljesen dialektikus és roppant hátborzongató stílusának. Walter Benjamin szerencsésnek mondhatta magát, hogy olyan barátja volt, mint Gershom Scholem, a zsidó tudományok szaktekintélye, aki azonnal reagált vallásos, bár nem éppen szokványos zsidó érzékenységére. Horkheimer e tekintetben kevésbé volt szerencsés, mivel ezt a feladatot magának kellett elvégeznie; sok-sok évvel később, a német rádiónak adott híres interjújában váratlanul azt állította, hogy a korai Frankfurti Iskola valójában „elleplezett judaizmus" volt. Hármójuk közül talán Adorno vonakodott a leginkább attól, hogy elismerje, amit a vallásnak köszönhet, még ha mindegyik műve, kezdve a *Minima Moralia*val, erőteljesen emlékeztet is a sivatag közepén az eltévelyedett nyájához prédikáló héber próféta pátoszára. Éppen ezért nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a meglehetősen botorul a társadalomkritika paradigmájának kikiáltott *A felvilágosodás dialektikája* a maga átható, már-már hisztérikus nyelvezetével nem más, mint egy zsidó jellegű mementó: *záchor*.

A *záchor* arra szólít, hogy olyan dolgokra emlékezzünk, amelyekről legszívesebben elfeledkeznénk, hiszen a zsidó bölcselet tisztában van azzal – az aranyborjú korától Sigmund Freud pszichoanalíziséig –, hogy könnyebb felejteni, mint emlékezni. Az a bizonyos *záchor,* amit Horkheimer és Adorno az önelégültség „dogmatikus bóbiskolásba" merült modern emberiség képébe vágnak, nem más, mint a felvilágosodás titkos üzenete, azaz egy exodus: a *jeciját micrájim,* azaz az egyiptomi kivonulás – képletes kivonulás az élet és halál mitikus ciklusa által uralt világból, a hamis rejtélyességekből álló szolgaság házából, és a természet megalázó uralma alól. „És mondta az Örökkévaló: Bizony láttam nyomorát népemnek, mely Egyiptomban van… Alászálltam hát, hogy megmentsem Egyiptom kezéből, hogy fölvigyem amaz országból egy jó és tágas országba." (2Móz 3:7-8.) A felemelésnek, a szabadon bocsátásnak és a megszabadulásnak ez a nagyszerű víziója – vagy „hatalmas kódja", ahogy Northrop Frye mondaná – a nyugati kultúra és a nyugati modernitás talán leggyakrabban felbukkanó képe. A *Mi a felvilágosodás?* című nagyszerű esszéjében Immanuel Kant nagyon pontosan fogalmazott, amikor az *Aufklärung*ot a következőképp határozta meg: *„Der Ausgang aus der selbstverschuldigten Unmündigkeit"* – „A felvilágosodás az ember kilábolása a maga okozta kiskorúságából", melyben az emberiség magzat módjára összegömbölyödve, évszázadok óta szunnyadt, megfeledkezve a „kivonulás" hősi parancsáról és a természetfüggőség elleni lázadásról. Bár Kant felfogása szerint a kivonulást isteni segítség nélkül kell végbevinni, legfeljebb az értelem istenének segedelmével, a folyamat ugyanaz: a hamis „spirituális irányítás" szolgaságának elhagyása és az önmegvalósítás, illetve a kreatív kaland jó és tágas földjének elérése.

A *jeciját* folyamatának első alapvető szimbóluma a vizek felett lebegő Teremtő bibliai képe: a birkózás a mitikus rejtéllyel és annak elnyomó hatalmával. A Tóra egyes nem kanonizált változataiban a káosz vizeit az

---

A szerző lengyel-zsidó filozófus, esszéista

első, Isten által eltaszított teremtmények népesítették be (Dávid zsoltáraiban ezeket az ősi, differenciálatlan lényeket egy Ráháb nevű sárkány gyűjtőfogalmával illetik). Isten eltaszította őket, mivel a komor vizekből teremtődtek, fény nélkül; vagyis amit a kereszténység később eufemisztikusan *creatio ex nihilo*-nak nevezett, valójában az első, balul sikeredett teremtés elpusztítása volt. Jahve felszárította a káosz vizeit, és létrehozta a szárazföldet; a száraz, szilárd talajt, melyen az új teremtés koronája, az ember bizton megvethette lábát, készen állva arra, hogy folytassa a Föld további átalakítását. Ez a momentum bukkan fel később a tenger kettéválasztásánál, ami lehetővé tette Izraelnek, hogy véghezvigye a kivonulás nagyszerű tettét – Isten csodás közbenjárásának köszönhetően Jákob nemzete elhagyta a mítosz ciklikus struktúrája által szabályozott szolgaság házát, és belépett a maga alkotta törvény pusztájába.

Ez a kép vissza-visszatér, s minden alkalommal az elemek mitikus uralma ellen lázadó ember prométheuszi hatalmát jelképezi – a megzabolázhatatlan megzabolázása, mely a „rejtélyes" fogalmának elsődleges jelentése. Így kezdődik a *Faust* második része: elunván a Mefisztó kínálta sekélyes élvezeteket, a hős valami konstruktívat cselekedne. Miközben szemei nyugtalanul pásztázzák az óceán végtelen víztükrét, megérzi, amit az igazán modern ember érez a tenger partján: szeretné felszárítani. Felszárítani, megszilárdítani a kiszikkadt talajt, s várost emelni. Ugyanez a motívum bukkan fel Kant harmadik kritikájának talán legfontosabb fejezetében, melyben a *das Erhabene,* a fenséges fogalmát tárgyalja. A viharos tenger látványa talán félelmet kelt, ám ez a félelem azonmód beépül egy magasabb rendű érzelembe, az emberi létbe vetett büszkeségbe – hiszen az ember sejti, hogy ereje egyenrangú a dühöngő természeti elemekkel, sőt felül is múlja azokat. S végül az Exodus archetípusának utolsó, a Genezis után három évezreddel felbukkanó, az előzőeket megkoronázó megjelenése: a Zuiderzee, a termékeny talajjá varázsolt holland öböl freudi metaforája. A felvilágosodott ego, a fejlődésre és a tökéletesedésre képes egyetlen pszichés létezésforma megvalósítja az öntökéletesítést, a belső elemek „feljavítását". *„Wo Es war, soll Ich werden":* az idő és a mulandó, lineáris rend behatol a vágy és a halál időtlen, kifürkészhetetlen körforgásába.

Ugyanakkor a rejtély mitikus uralma alóli kivonulás nagyszerű tettére árnyékot vet a félelem. Kant azonnali igyekezetét, hogy az *Angst* fogalmát – mely a magasztos pozitív élményként való megélésének kísérője – újjáértelmezze, jellemző esete annak, amit a pszichoanalitikusok később reakcióformációnak neveztek: a szorongás bénító jelenlétének tagadása. Halála előtt Faust hagyja, hogy a Félelem kísértete legyűrje – ekkor tudatosul benne, hogy a félelem tudatalatti társa volt a Mefisztóval töltött évek alatt. Ugyanez vonatkozik a freudi egóra, amely az erőteljes szorongás miatt állandóan az idegösszeomlás határán van. Pszichés árát tekintve az Exodus meglehetősen költséges vállalkozás: minél inkább magunk mögött hagyjuk a természet rendjét, minél inkább túllépünk az alapvető renden, minél mélyebbre hatolunk az ismeretlen, nem természeti világba, annál erősebbé és áthatóbbá válik félelmünk, szorongásunk és bizonytalanságunk.

Van ennek egy olyan egzisztenciális vetülete is, ami kizárólag az Exodus jellegű, bizonytalan kimenetelű vállalkozásokra igaz: e roppant kockázatos vállalkozás egyik eleme egy, az archaikus, mitikus világrendben komolyabb szerepet nem játszó fogalom: a remény. A *jeciját* legmélyrehatóbb pszichológiai elemzését nyújtó Søren Kierkegaard *A szorongás fogalma* című könyvében nem kevesebbet állít, mint hogy a zsidókat éppen ez különbözteti meg a görögöktől, és hozza létre Athén és Jeruzsálem örök szembenállását. A görögök szerfelett fogékonyak voltak a tragédiára, melyben minden egyéni *hübriszt* megbüntetett a sors mitikus, mindent kiegyenlítő hatalma; ezzel szemben a zsidók dacosan megkérdőjelezik a természeti rendet a remény fogalmának segítségével, mely csak ezután válik „ontológiai kategóriává" – ez nem a *hübrisszel* áthatott szubjektív lelkiállapot, hanem a még befejezetlen világ objektív lehetséges-

A rossz hír

Sajnos nincsen anyagi lehetőségünk arra, hogy tovább folytassuk 3 éves szép hagyományunkat, és ne emeljünk a lap árán. A *Szombat* előállításának költségei folyamatosan emelkednek, így idén mi is rákényszerülünk arra, hogy árat emeljünk. A Szombat 2006 januárjától *495 forintos* áron lesz kapható az újságárusoknál és a könyvesboltokban. Az éves előfizetés ára *4250 forintra,* a féléves előfizetésé pedig *2200 forintra* módosul. Lapunkra előfizetni a postahivatalokban, a mellékelt csekken, vagy átutalással a csekken található számlaszámra lehet.

sége. Ugyanez a motívum bukkan fel Horkheimer és Adorno művében, az *A felvilágosodás dialektikája*ban. A mitológia struktúrája szerintük a mindig jelenlevő és a mindig volt esszenciáját fejezi ki: az élet és halál ciklusát, a sorsot, a természeti világ hatalmát mint megkérdőjelezhetetlen igazságot, és ekképp felhagy minden reménnyel. Csak az Exodus hordoz valamiféle ígéretet, s szüli meg ezáltal a reményt – ám az ígéret beteljesületlenségéből fogant reménytelenség sokkalta rosszabb, sokkalta ártalmasabb az eredeti, aprócska elvárások megbízható mitologikus logikájában fellelhető „reményfelhagyásnál".

A felvilágosodás dialektikája egyike a valaha írt legrémisztőbb és legdeprimálóbb könyveknek. Az „írt" talán nem is a legmegfelelőbb kifejezés, mivel ez a könyv inkább az ősi, szóbeli hagyomány vonulatába illeszkedik; a szerzők afféle pszichotikus-profetikus révületben kántálták amerikai száműzetésük idején, mielőtt lejegyezték volna – a könyvre rávetül a háború és a holokauszt árnya, s ettől a végzetes balsors különösen sivár aurája lengi körül. A mű a nyugati modernitás elleni vádirat, ugyanakkor kétségbeesett kísérlet arra, hogy a felvilágosodást megvédjék a felvilágosodástól. Bár Kant révén a felvilágosodás, vagyis az általunk ismert modernitás az Exodus fogalmán nyugszik, ez az Exodusnak a lehető legrosszabb kivitelezése. A nyugati *Aufklärung* démoni képződmény, melyet – miután fellázadt a mítosz hatalma ellen – most egy jóval vadabb mítosz kísért. A modern világ egy második, az előzőnél jóval elnyomóbb természetté vált: a technológia irányíthatatlanná válik, míg az egyén, épp ellenkezőleg, erőteljesen ellenőrzött fogaskerék ennek univerzális gépezetében. Az egyéni szubjektivitás kanti ideája eltűnt – megsemmisítették a külső és belső féltermészetes erők. Az elnyomott természet kegyetlen bosszút áll: az eltorzult ösztönök dühöngése a technológiai kiteljesedés kánaánját egy regresszív, ijesztő pusztasággá változtatta. A mítosz jelenléte a modernitásban jóval dialektikusabb és ambivalensebb, mint az archaikus univerzumban: megnyilvánulása a felvilágosodás kultúrájában kifejezetten *„unheimlich"*, nyugtalanító. Újjáéled mindaz, amit a modernitás elfojtott, s ráadásul az elnyomottak visszatértének riasztó aurája lengi körül.

Horkheimer és Adorno a következő kérdést teszik fel: van-e remény arra, hogy a felvilágosodás Exodus-vállalkozásként megmenthető? A kérdés ekképpen is feltehető: reménykedhetünk-e abban, hogy az Exodus-vállalkozás a felvilágosodás ellenére megmenthető? Ez az átfogalmazás azonban túlmutat a frankfurti páros, akiknek haszkalai, azaz a zsidó felvilágosodásban gyökerező elképzelései minden látszat ellenére nem teszi lehetővé, hogy pusztulni hagyják a modernitás reményét. Ezen a ponton lép színre James Joyce. Elsőre talán szerfelett indokolatlan összekapcsolásnak tűnhet, de nem az, bármily hihetetlennek tűnik is. Ne feledjük, hogy mind a frankfurtiak, mind Joyce, a felvilágosodás önpusztító mechanizmusát Homérosz *Odüsszeiá*jából eredeztetik.

A záchor arra szólít, hogy olyan dolgokra emlékezzünk, amelyekről legszívesebben elfeledkeznénk, hiszen a zsidó bölcselet tisztában van azzal – az aranyborjú korától Sigmund Freud pszichoanalíziséig –, hogy könnyebb felejteni, mint emlékezni.

„Kezdetemben rejlik a végem" – ez a legpontosabb megfogalmazása annak a mitikus ciklusnak, mely afféle állandó ellenségként fellelhető valamennyi, az emberiségnek a természet világából való kivonulásra reményt adó metaforában és képben. A frankfurti alapító atyák szerint Odüsszeusz mítosza az első narratíva, amely a mitikus világból való kivonulásról szól; egy olyan történet, amelyikben „a szubjektivitás kicselezi a mitologikus antikvitás csapdáit". A frankfurti Odüsszeusz valójában nagyon héber, éppúgy, mint Leopold Bloom, Joyce Ulyssese – ez pedig tökéletes példája annak, amit Horkheimer „elleplezett judaizmusnak" nevezett. A frankfurti Odüsszeusz kifejezetten zsidó vonásokkal rendelkezik, legalábbis az átlagos európai antiszemita szemszögéből nézve; legjellemzőbb tulajdonsága ravaszsága és csúfsága, a *die Verschlagenheit* a szónak mindkét értelmében: „Arcát elcsúfították a csapások *(Schläge)*, melyeket ő maga mért saját magára, hogy megmentse életét." Akhilleusztól eltérően, aki a klasszikus görög férfiszépség megtestesítője, Odüsszeusz inkább egy „keleti kalmárhoz" hasonlatos, s ekként a modern burzsoá, a *homo oeconomicus* prototípusa. Joyce Odüsszeusza ezt a típust képviseli: a budapesti születésű, a sors furcsa fintora folytán Dublinban letelepedett Leopold Bloom egy bolygó zsidó, akit csapnivaló kereskedelmi érzéke mindennap ugyanarra a „körkörös" vállalkozásra ítél: az önfenntartás mindennapos odüsszeiájára, ami Adorno és Horkheimer felfogásában a modern szubjektivitás esszenciája. A két, látszólag különböző archetípus összekapcsolása – Odüsszeusz visszatérése otthonába, illetve Ábrahám elutazása szülőföldjéről – mindkét esetben a mítosz és a remény között elterülő senkiföldjén megrekedő nyugati modernitás különös sorsát ábrázolja.

Joyce ugyanezt a mítoszt (Odüsszeusz összekapcsolva az Exodusszal) késő romantikus iróniával fűszerezve mondja el. A modernitást befejezetlen, töredékes és épp ezért valamelyest komikus vállalkozásnak láttatja, ami méltatlan a Kant és a frankfurti páros által köré vont vallásos burokhoz; Joyce ironikus látásmódjában a nyugati civilizáció, vagy legalábbis annak dublini változata, nem éppen az „engedelmesség és munka ösvénye". A modern Odüsszeusz életét átszövik azok a nem kívánt csökevények, melyektől a modernitás szabadult volna: homályos mítoszok, rejtélyes rituálék, orgiasztikus érzékiség, és nem utolsó-

sorban a női archetípus központi, megrendíthetetlen hatalma (nemigen léteznek olyan szirének, akiknek egy modern Odüsszeusz ne hódolna be). Joyce a modern világot az idő által megváltoztathatatlan és átalakíthatatlan, egy biztos pont körül forgó világmindenség arisztoteliánus képzetének megfelelően láttatja; minden biztos pont könnyen szertefoszolhat, kivéve egyetlen mozdíthatatlan varázsos erőt, ami nem más, mint Molly Bloom, az élet bölcsője és koronája, a teljes mitikus ciklus paradigmatikus alakja. Csakis Molly ágyában lelhet az állandóan bolygó, modern ember *nyugalomra*: s ez a mozdulatlan megnyugvás a regény voltaképpeni témája.

Ez a magyarázata annak, hogy Joyce regényének hőse ráfanyalodik a mítoszra, amiben megleli, ha nem is a reményt, de legalább a megnyugvást. Napi odüsszeiája ott ér véget, ahol elkezdődött: Molly ágyában, ahol az Immanuel Kant által leginkább megvetett, „az embergyerek fáradt, a gyerekember anyaméhbeli" pozitúrájába gömbölyödik. *Pihen. Utazott.* Ám van még valami más is. Az életciklus mindig jelenlévő, örökkévaló mítoszával együtt Joyce egy epifánikus alternatívát kínál: az élet többi részétől független megvilágosodás röpke és intenzív pillanatait. Más szóval Joyce egyáltalán nem feledkezik meg az Exodus imperatívuszától, ám esetében a *záchor* kifinomultabb, ezoterikusabb, az erkölcsi romlásra kevésbé hajlamos formát ölt. Joyce epifánia-felfogásában az Exodus-vállalkozás letisztult, sajátságosan vallási jelentést nyer, amelyben a kivonulás szimbólumának egyéb, világibb aspektusa nem játszik szerepet. Azok a bizonyos „erőtlen pillanatok" feltárják a létezés jelentős misztériumát, ami egy szemvillanásnyi időre kivonja magát a mitikus ciklus szabályai alól: egy másfajta, nem mitologikus szentség felé mutatnak, melynek léte erőteljesebb és egyedibb mindannál, amit a megjelenés és eltűnés ismétlődő fáradozása magában foglal. Az irónia és az epifánia kéz a kézben jár. A megvilágosodás érdekében az iróniának zárójelbe kell tennie és érvénytelenítenie kell az élet zsarnoki realitását. Éppen ezért a regény legcsodálatosabb és egyúttal legálságosabb, szükségtelen, mondhatni *bonus* epifániája akkor következik be, amikor a két főszereplő, Bloom és Dedalus részegen és fáradtan előadják az Exodus paródiáját és a 113. zsoltárt énekelve *(In exitu Israel de Egypto: domus Jacob de populo barbaro)* kisettenkednek a Molly uralta szolgaság házából. A kertben megállnak, és hirtelen *látnak:* szemük elé tárul egy csodálatos éji látomás, s ez valódi jutalmuk az emberi természet mindennapi komédiájáért – *„Csillagok mennyei fája tele dúslevelű égkék gyümölcsökkel"*.

Joyce játszadozása Kanttal nyilvánvaló: szívemben a pusztaság irdatlan mélye, felettem a csillagok mennyei fája. Ám másfajta Exodus ez, mint Kant *Ausgang*ja; a mi nyugati hagyományunk szerinti legkifinomultabb metaforákba csomagolt, s egy ezoterikus, egy alternatív modernitás jegyeit magán viselő Exodus, amely profán, felvilágosodásbeli ikrének, a méltatlan Ézsau balsikerének dacára egyre folytatódik, egybegyűjtve és felemelve a remény szétszórt szikráit. Bár ez aligha tekinthető az itt és most az emberléttől megnyugvást kereső „öntökéletesedés" evilági reményének, ám mégiscsak *remény* a szó eredeti értelmében: a szabadság ontológiai határa, lehetőség egy újdonatúj átkelésre és a formálódóban lévő világ megváltó, friss káprázatának megragadására. Ézsau eladta áldását egy tál lencséért, vagyis elvesztette kiváltságos elsőszülötti jogát, mivel nem állt ellen az azonnali kielégülés csábításának. Jákob volt az iker, aki először veszített a természettel szemben és „sarokba-fogódzóként" második lett, ám később ravaszságának köszönhetően „több életet" nyert, mellyel kicselezte túlontúl természeti bátyjának természetes elsőbbségét. Az első modernitás valójában sokban hasonlít Ézsaura, a természet ezoterikus szülöttére: a kantiánus vonulat, a Haszkala, maga a Frankfurti Iskola a természetbe visszavezetett Exodus ézsaui vonalába tartozik annak ellenére, hogy teljesen tudatában van a felvilágosodás kudarcának. Ám létezik egy másfajta modernitás is, amelyet Jákob leszármazottjai mondhatnak magukénak: a sánta, de nyugtalan „átkelő", aki elsőként valósítja meg az Exodus ideáját.

Seleanu Magdaléna fordítása

A jó hír

Minden előfizetőnknek könyvet ajándékozunk!

A további részletekről novemberi lapszámunkban olvashatnak.

Lapunkra előfizetni a postahivatalokban, a mellékelt csekken, vagy banki átutalással a csekken található számlaszámon lehet.

Egy jazzlegenda életre kel

2005. február 27-én megnyílt Weisz Api emlékhelye a ceglédi Dobmúzeumban.

A jazzmuzsikusok legtávolabbi ősei kezdetleges ütőhangszereken játszottak, s bár egy mai dobfelszerelésre pillantva nemigen rekonstruálhatók az afrikai törzsi hangszerek, mégis közhely, hogy a *dob* a műfaj legrégibb hangszere. Jelenleg is elemi része a legtöbb jazzzenekarnak, *combó*nak és *big band*-nek egyaránt. Art Blakey, a poliritmikus dobstílus egyik nagy mestere egyszer azt mondta: minden jazzegyüttes annyit ér, amennyit a dobosa ér. A fogalmazás persze kissé túlzó és sarkított, de van némi valóságalapja.

Abban az időben, amikor Weisz Api, azaz Weisz József (1910–1945) dobos és vibrafonos megismerkedett az amerikai importzenével, épp nagy átalakulásban volt a műfaj, illetve a hangszeres játéktechnika. A kezdeti években kötelező *steady beat,* vagyis a precíz negyedes lüktető kíséret oldódni látszott, mind nagyobb szerepet kaptak a cintányérok és egy újfajta „ütő", a seprű. Egyes nagy dobosok munkásságában polifonikus tömbökbe rendeződtek a dobfelszerelés különböző elemei, majd a monoton, beates 4/4 helyén megjelent az aszimmetrikus hangsúlytechnika, az off beatesen szinkópás akkordok. A jazz megérkezett a *swingkorszakba,* de a legújszerűbben doboló sztárok játékában már ekkoriban felsejlett a modern jazz tulajdonképpeni kezdete, a negyvenes években teret hódító bebop.

Weisz Api sok mindent eltanult az amerikai elődöktől és kortársaktól, s a jazz iránti érdeklődése nem mindennapi tehetséggel párosult. Erdődi György, az egykori zenész kolléga (később hangmérnök) meséli róla, hogy amikor a harmincas évek Budapestjének leghíresebb éjszakai mulatóiban, például a Nagymező utcai Moulin Rouge-ban vagy a Parisien Grillben a Chappynak becézett Orlay Jenő zenekarával játszani kezdett, minden végtagjával más ritmust vert. Évekig igen népszerű alakja volt a fővárosi „jazzélet-

nek", és a Chappy-zenekar tagjaként külföldön is megmutathatta, mire képes a hangszerein. Tudását Amerikában is elismerték, olyannyira, hogy a Leedy cég évente új dobfelszereléssel ajándékozta meg. A nagydobon, a Leedy márkajelzés felett ott díszelgett a zenét és hangszert hitelesítő W. A. monogram. Apit, a magyar zenei élet megbecsült alakját a negyvenes években behívták munkaszolgálatra. A táborokból a családjának küldött levelezőlapok tanúsága szerint az egyre embertelenebb körülmények között is élénken foglalkoztatták a zenei problémák. 1945-ben a munkaszolgálatosok között kitört flekktífuszjárvány áldozata lett. Néhány harmincas évekbeli hangfelvétel, illetve magyar filmarchívumi anyag őrzi meghökkentően szellemes játékát. Állítólag Németországban is lappangnak filmfelvételek, amelyeken Api művészete látható-hallható. Talán majd egyszer ezeket is megnézhetik a tisztelő utódok és kutatók.

Jazzmuzsikus volt-e Weisz Api, vagy „csak" képzett tánczenész, aki kollégáihoz hasonlóan befogadta és játszotta az amerikai swing igényesebb és kommercializálódott (sweet) változatait? A kérdésre adott megfontolt válasz szétfeszítené e cikk kereteit. De akárhogyan is címkézzünk, tény, hogy Weisz Api és zenésztársai mindent elkövettek annak érdekében, hogy a jazz mint értékes zenei műfaj meghonosodjon hazánkban. A jazz fejlődése sem Amerikában, sem Magyarországon nem a hivatalos szervek segítőkészségének és helyes értékszemléletének, hanem egyes jazz- és táncmuzsikusok teremtő vitalitásának volt köszönhető, valamint annak, hogy ugyanők felismerték a műfajban rejlő fejlődési lehetőségeket, s előadóművészetükben e lehetőségeket valósággá formálták.

Üdvözlendő törekvés, hogy a mai magyar jazzkutatás Weisz Api művét igyekszik minél teljesebben feltárni és ápolni. Kármán Sándor sokéves zenetörténeti búvárkodása eredménnyel járt: idén megnyílt Weisz Api emlékhelye a ceglédi Dobmúzeumban. Az ünnepélyes avatáson Csányi Attila, jeles jazzkutatónk mondott bevezetőt. Az eseményen jelen volt a dobos lánya, Weisz Edit zongoraművésznő is. Hála Kármán Sándor áldozatos munkájának, a boszorkányos technikájú dobos emléke ma élőbb, mint valaha.

Máté J. György

Gyereksarok

AZ ÁBÉCÉ KINYITJA AZ EGEK KAPUIT

Jom Kipur a végéhez közeledik. A nap nyugovóra tér. A zsidók zsúfolásig megtöltik a zsinagógát, fehér ruhában állnak és imádkoznak. Bál Sem Tov az ima lapja előtt áll, és imádkozik fehér ruhában. Csukott szemmel mozgatja testét előre-hátra, előre-hátra. Bál Sem Tov szíve azt sugallja, hogy az egek kapui még zárva vannak. Még mindig. Még csak egy szűk hasadék sincs, melyen keresztül az ima áttörhetne és magasba emelkedhetne. „Világok Ura, mikor nyitod már ki az egeket és engeded magadhoz imáinkat?" – kiált fel a rabbi, mire az egész épület megremeg, a lámpások lángjai megremegnek.

Sápadt, fehér arcát hirtelen felfelé fordítja, és azon hatalmas fény ömlik el.

Öblös hangon imába kezd:

– Emlékeztetünk az életre, életünk vágyainak Ura! Beírattunk éretted az Élet könyvébe, életünk Ura! Aki békét teremt a magasságokban, teremtsen békét egész Izraelnek itt a földön! Ámen!

– Ámen! – mondják az imádkozók.

Egy óra elmúltával, amikor a zsinagóga kiürült, csak a samesz állt még mindig Bál Sem Tov előtt, és azt kérdezte:

– Mondd, rabbi, ki volt az, ki megnyitotta az ég kapuit?

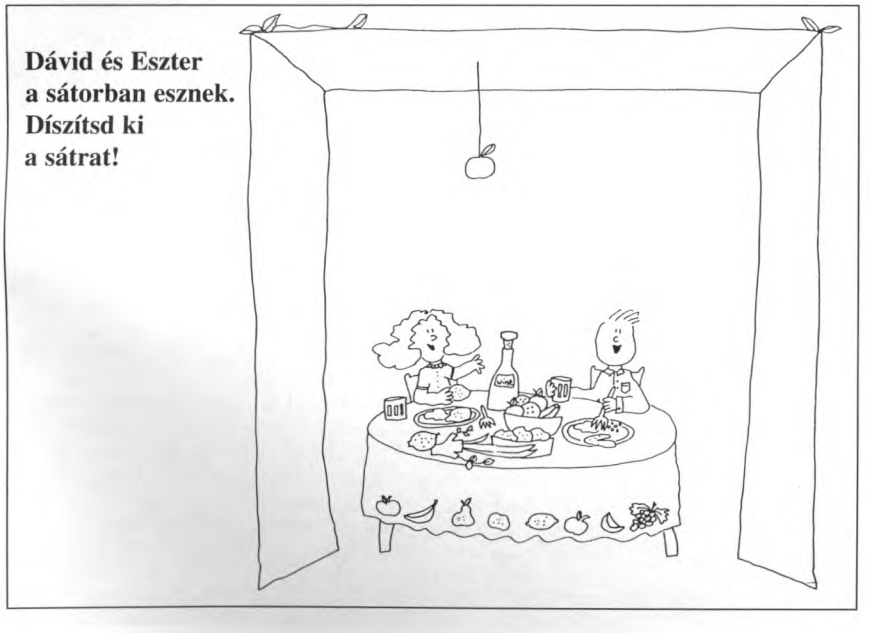
– A látó szolga az, aki megnyitotta az ég kapuit.

– És mivel nyerte el a látó szolga, hogy megnyíltak az ég kapui?

– A tudatlan földműves volt az, aki még olvasni sem tud és imádkozni sem. És így, amikor édesapja meghalt, nem volt, aki kádist mondjon érte.

– És ha nem mondott kádist, hogyan nyitotta meg az ég kapuit?

– Eljött a zsinagógába és kádist akart mondani. Nagyon-nagyon akart, de nem tudott. És akkor hirtelen visszaemlékezett az álef-betre, amire apja tanította. Csak tíz betűt tanult meg. Többet nem tudott. És amikor zárva voltak az egek, emlékszel, a záróima előtt egyszer csak meghallottam a látó szolga hangját a sarok irányából: „Alef, bet, gimel, dálet, héi, váv, zájin, chet, tet, jod…" Halkan suttogta a szolga a betűket, és a szíve kiáltott, mivel kádist mondott édesapja lelkéért. S az egek egyre inkább, egyre jobban megnyíltak, egészen addig, amíg a szolga a jod betűhöz nem ért és el nem hallgatott, s arcát meg nem merítette a magasságokban. És ekkor megnyíltak az egek kapui, és imája a magasságokba emelkedett.

Dávid és Eszter a sátorban esznek. Díszítsd ki a sátrat!

Színezd ki!

ROS HÁSÁNÁ KVÍZ

A hét melyik napjára esik idén Tisré hó elseje?
– Szerda
– Csütörtök
– Péntek

Hány napig tart Ros Hásáná?
– 1
– 2
– 3

Ros Hásáná hányadik napján kell elmenni a folyóhoz?
– A második nap reggelén
– Az első nap délutánján
– Az első nap estéjén

Mit kell a vízbe dobni az ima elmondása után?
– Egy almát
– Egy sófárt
– Morzsát

Miért tartanak meg egyesek az afikomanból egy darabot Pészachtól Ros Hásánáig?
– Pészach fontosságára akarnak emlékezni
– Pészachot és Ros Hásánát akarják összekapcsolni
– Elfelejtettek kenyeret venni

Ros Hásáná első napja nem eshet
– vasárnapra, keddre és csütörtökre
– vasárnapra, szerdára és péntekre
– hétfőre, szerdára és péntekre
– szombatra, hétfőre és keddre

Gedáliá böjtje
– Tisré 3.
– Tisré 5.
– Jom Kipur
– Tisré 15.

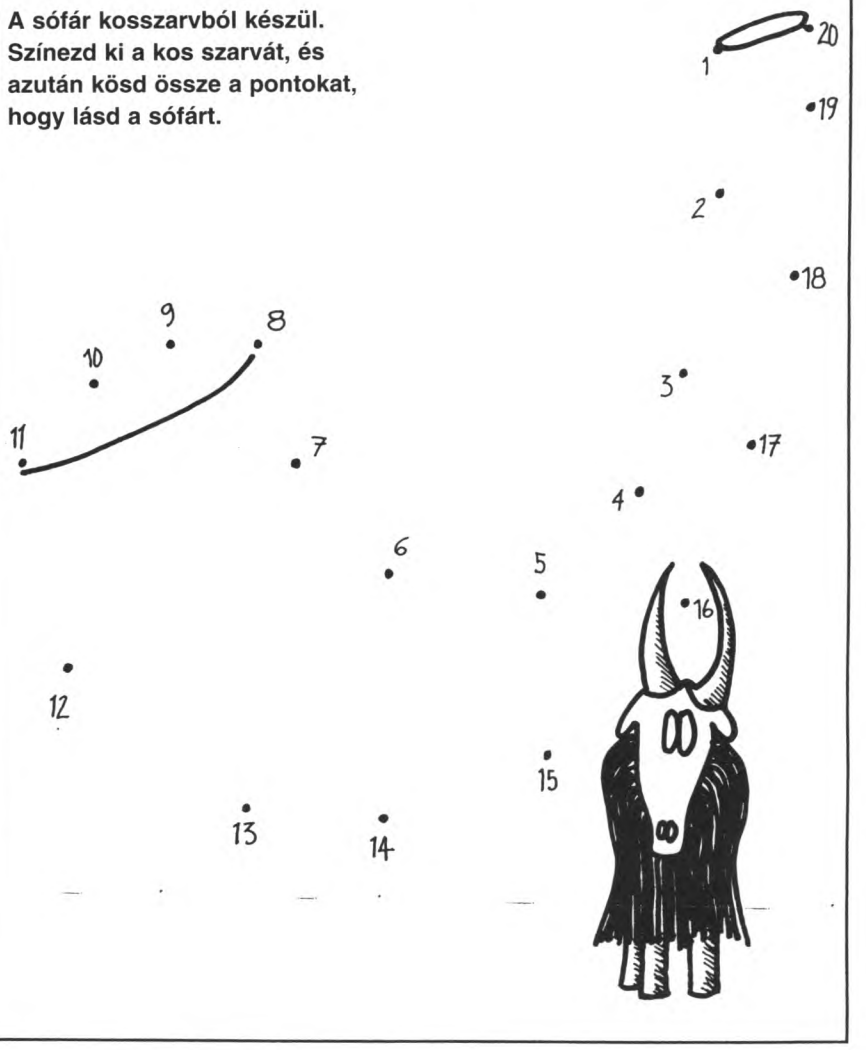
MODERN FINOMSÁG AZ ÉDES ÚJ ÉVRE

Szükséged lesz:
– viaszpapírra
– egy fazék vízre
– 6 falapkára (mint a jégkrémben)
– egy üres gyümölcsleves fémdobozra

Hozzávalók:
3 banán
3/4 csésze csokoládédarabka
1 kanál növényi olaj

1. Hámozd meg a banánokat és vágd őket ketté. Szúrj bele mindegyikbe egy falapkát. Fél órán keresztül fagyaszd őket viaszpapíron.
2. Töltsd tele a fazekat vízzel, és tedd közepes lángra. Töltsd meg a fémdobozt a csokoládédarabkákkal és a növényi olajjal és tedd be a fémdobozt a forró vízbe (a csokoládédarabok így megolvadnak).
3. Amikor a csokoládé megolvadt, a banánfeleket egyenként mártsd bele, forgasd körbe könnyedén, és emeld ki. Megforgathatod még őket mogyoródarabkákban vagy más szórnivalóban is gyorsan, mielőtt kihűlnek. Tedd vissza a banánokat a viaszpapírra a mélyhűtőbe. Legalább egy órán keresztül hagyd őket a hidegben.

A sófár kosszarvból készül. Színezd ki a kos szarvát, és azután kösd össze a pontokat, hogy lásd a sófárt.

Summary

A selection of articles discusses the Gaza pullout. Zsuzsa Shiri's report is followed by János Gadó's analysis of the situation, then an Israeli author writes about the crisis of religious Zionism. Zsuzsa Shiri writes about the settlers' putting on the yellow star as a sign of protest: *"The settlers themselves disagree on the issue. In Neve Dkalim, 83 year old Mirjám Grósz came to the Gaza Strip 18 years. From Auschwitz she got to Soltvadkert, Hungary, then she went on to Beer Shevai. She has been forced to move home a number of times, but she never put on the star. - I have been there and I know what it means. I did not put the star on, beacause you simply cannot put into words the suffering we went through."*

We publish an interview with the Israeli writer, A.B.Yehoshua. The author – representing the views of the Zionist left wing – explains: *"Jews have been living in the diaspora for two thousand years, and surely they will be able to cope with this in the future. To me it is the Jews in Israel who really count as the absolute Jewish community. This way of thinking is the difference between myself and diaspora Jews. In every aspect of my life I experience my being Jewish. I pay my tax to Jews, Jews can send me to fight in a war or into prison. An Israeli Jew can force others to leave their home, like we have seen it happen in the Gaza strip."*

We write about the scandal in Zagreb following the removal of rabbi Kotel Dadon from his position.

György Vári's essay describes the lustrous past and rather sombre present of the Jews in Riga.

Attila Novák interviewed György Bence, an important member of the one-time democratic opposition, a philosopher and political commentator. Mr Bence believes that: *"Questioning the legitimacy of the elections and appointments now questions the legitimacy of the whole change of political systems. This is unacceptable for me. Similarly, it is impossible to question the process – unless some criminal act is uncovered – which resulted in the prominent representatives of the previous system recycling themselves to become leading capitalists. It would turn the present ownership system upside down."*

János Gadó followed up on how the famous Rumbach street synagogue was passed over to the Federation of the Hungarian Jewish Communities (MAZSIHISZ).

Steven Spielberg is currently filming in Budapest: we wrote about his earlier works and the difficulties of shooting a film here.

Dr. György Bán, executive vice-president and CEO of the Ronald S. Lauder Foundation gave an interview to Szombat on his meeting with Pope Benedict XVI.

We interviewed Zsuzsa Fritz, the newly appointed director of Bálint Jewish Community House. She has adopted a concept which is different from her predecessor's, the House will host and support various programmes and events organized by already existing organizations.

Agata Bielik Robson Polish-Jewish aesthete claims in her essay that the *Dialectics of Enlightment* by Horkheimer and Adorno is nothing but *"a memento of a Jewish type : zachor. Zachor invites to remember things we would rather forget about, since Jewish thinking is very much aware of the fact – from the Golden Calf to Freud's psychoanalysis - that forgetting is easier than remembering."*

György Máté J. wrote about Api Weisz, the legendary Hungarian jazz-drummer of the 1920s and 1930s.